

ATALA

**IRTA
CHATEAUBRIAND**

**FORDITOTTA
CSIKY KÁLMÁN**

**BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1903.**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5531-50-7 (online)
MEK-14203

TARTALOM

AZ ELBESZÉLÉS.

A vadászok.

A menekülés.

A földművesek.

A dráma.

A temetés.

Utóhang.

Franciaországnak hajdan Észak-Amerikában roppant kiterjedésű birtoka volt, mely Labradortól Floridáig és az atlanti tenger partjaitól a felső kanadai legtávolabb fekvő tavakig terült el.

Ugyanazon hegyekből eredő négy nagy folyamnak habjai szeltek keresztül e roppant tartományokat: a Sz. Lőrincz folyó, mely keleten a hasonló nevű öbölben vész el; a nyugoti folyó, mely ismeretlen tengerekbe viszi vizeit; a Bourban folyó, mely délről észak felé a Hudson-öbölbe rohan és a Mississippi, mely északról délre a mexikói öbölbe hömpölyög alá.

Ez utóbbi folyam, ezer mérföldnél hosszabb pályája alatt, gyönyörű vidéket öntöz habjaival, melyet az Egyesült Államok lakói Uj-Édennek neveznek, a francziák pedig a Louisiana kedves hangzású nevet hagyták rá. Ezer más folyó, mint megannyi vazallja a Mississippinek, a Missouri, Illinois, Arkanzas, Ohio, Wabache, Tenase, kövéríti iszapjával és termékenyíti vizeivel ezen vidéket. Midőn mindezen folyókat földagasztják a téli esőzések, midőn a zivatarok egész erdőrészeket döntenek le, a többől kicsavart fák összegyülekeznek a források körül. Az iszap csakhamar összetapasztja őket, a folyondárok köröskörül lánczolják, más növények csapattól vernek rajtok gyökeret s a romok megszilárdítását bevégezik. A tajtékzó hullámok aztán magokkal sodorják le a Mississippirez. A nagy folyam megragadja őket, leviszi a mexikói öbölbe, szétzúzza a homoktorkolatokon s ilyképen saját torkolatainak számát növeli. Közönként, midőn a hegyek lábánál fut el, hangosabbá válik a Mississippi s kiáradt vizeit elteríti az erdők oszlopsorai és az indián sírhalmok pyramisai között. Ez a sivatag Nilusa. De a természet e jeleneteiben a kellem mindig párosulva van a nagyszerűséggel. Mialatt a folyam középső sodra fenyvek és tölgyek hulláit ragadja a tenger felé, a két oldaláradaton, a partok mentében, pistia- és vizi-liliomból alakult szigeteket látunk fölfelé haladni; rajtok sárga rózsák, mint megannyi kis zászló, emelkednek föl. Zöld kigyók, kék kolcsagok, rózsapiros lángmadarak, fiatal krokodilok utasokként települnek föl e virágbárkákra s az érdekes társaság, arany vitorláit szélnek bocsátván, csöndesen szunnyadozva kiköt a folyam valamely félreeső zugában.

A Mississippi két partja a legrendkívülibb tájképet tárja föl a szem előtt. A nyugoti parton sík pusztaság bontakozik ki, hosszan, hogy a tekintet elvész rajta; úgy tetszik, mintha zöldelő hullámai távolodtukban az ég azurkékjébe nyulnának föl s ott enyésznének el. E határtalan rétségeken három-négy ezernyi vad bölényből álló csordákat láthatni, a mint szerte-széjjel kóborognak. Olykor egy-egy vén bölény uszva keresztülszeli a hullámokat s lefekszik a Mississippi valamely szigetének magas füve közé. Két félholdtól ékesített homlokát, izapos antik szakállát nézve, azt gondolnád, hogy a folyó istenét látod, ki hullám-birodalmának nagyságára és partjainak vad bujaságára elégtelteteket vet.

Ilyen a nyugoti partvidék képe; de másforma az átellenes part s csodás ellentétet alkot az elsővel. Függve a vizek folyása fölött, csoportosulva a sziklákon és hegyeken, szétszórva a völgyekben, mindenféle alakú, színű, illatú fák vegyülnek egybe, összenőnek egymással és szemfárasztó magasságig nyulnak föl a légbe. Vadszőlőtők, bignoniák, kolokintiák szövődnek egymásba e fák lábainál, fölkapaszkodnak ágaikra, fölűsznek a galyak hegyéig, átszavargóznak a jávorról a tulipánfára, a tulipánfáról az óriás mályvára s ezer növénybarlangot, ezer boltozatot, ezer lugast képeznek. Fáról-fára tévedezve, gyakran folyamágakon is átkelnek e kúszó növények s virághidakat vernek fölöttök. E sűrű bozót öléből a magnolia emeli föl mozdulatlan kúpját; széles fehér rózsáktól koszoruzottan uralkodik az egész erdő fölött, s nincs más vetélytársa, csak a pálma, mely mellette könnyedén hintázza zöld legyezőjét.

Ez eldugott rejthelyekre nagy mennyiségű állatot telepített a teremő keze, melyek ott gyönyörű és életet terjesztenek. A sűrűbe vezető bejáratok nyílásától látni lehet a szőlőtől megrészegült medvéket, melyek szilfák ágain hintálóznak; iramszarvasok fürödnek a tóban:

fekete evetkék játszanak a lomboszat sűrűjében. Sokszavú rigók, verébnagyságú virginiai galambok szállanak le a földi epertől pirosló pázsitra; sárgafejű zöld kajdácsok, bíborpiros erdei harkályok, tűzszínű pirókok mászkálnak köröskörül a ciprusok magaslatáig; deliczék ragyognak a floridai jázmin galyai közt; madarász-kigyók sziszegnek, csüggve a fák kupoláján és hintalózva, mint egy-egy élő folyondár.

Ha a folyó túlsópartjának rétségein merő nyugalom és csend uralkodik, itt, megfordítva, minden csupa mozgalom és mormogás. A madarak csőrének kopogása a fenyőtörzseken, az állatok moszatolása, a mint járnak, legelésznek, fogaik között gyümölcsmagvakat ropogatnak, a hullámok zajongása, csöndes sóhajtozás, tompa zúgás, édes bűgös, lágy és szokatlan harmóniával töltik be a vadont. De ha föltámad a szél, hogy megélelénkítse e magánosságot, hogy e lebegő testeket ide s tova rázza, hogy összezilálja ezeket a fehér, azur, zöld és rózsaszínű tárgyakat, hogy összezavarjon minden színt, egyesítsen minden zajt; akkor oly zsivaly keletkezik a rengeteg mélyéből, oly csodás jelenetek folynak le szemünk előtt, a melyeket én hiába kísérlenék meg ecsetelni azok számára, kik a természetnek ez ősi mezőin még nem jártak.

Mississippinek Marquette atya és a szerencsétlen La Salle¹ által történt fölfedeztetése után, a legelső francziák, kik Biloxiban és Uj-Orleansban letelepültek, szövetségre léptek a natséz nevű indián törzsszel, melynek azon vidékeken rettegett nagy hatalma volt. Nem sokára azután viszály és féltékenység vérrel mocskolta be a vendégszeretet e földét. E vadak közt élt egy Saktász nevű aggastyán, ki koránál, bölcsesége- és világismereténél fogva a puszták patriarchája és félistene volt. Mint minden ember, úgy ő is a szerencsétlenség árán vásárolta meg az erényt. Balsorsával nemcsak az új világ rengetegeit töltötte be, hanem elhurcolta azt magával még Franciaország partjaira is. Marseilleben kegyetlen jogtalansággal gályarabságban tartatva, - majd szabadságának visszanyerése után XIV. Lajosnak is bemutatva, ismeretségbe jött azon század nagy embereivel, részt vett a versaillesi ünnepélyekben, látta Racine tragédiáit, hallgatta Bossuet halotti beszédeit; egy szóval e vad ember a társadalmat csillogásának tetőpontján szemlélte és ismerte meg.

Több év óta visszatérván hazájának ölébe, nyugalmat élvezett már Saktász. De az ég drágán adta meg neki ezt a kegyet: az aggastyán elvesztette szemévilágát. Egy fiatal leány kísérette aztán a Mississippi partjain, mint hajdan Antigone kalauzolta Oedipus lépteit a Cytheron hegyén, vagy mint Malvina vezetgette Ossiánt Morvén sziklás halmain. És Saktász, dacára azon számos jogtalanságnak, melyet a francziák részéről szenvedett, szerette őket. Gyakran megemlékezett Fénélonról, kinek vendégszeretetével élt vala, s óhajtá, hogy ez erényes ember honfitársainak viszonzszolgálatot teljesíthessen. Erre kínálkozott is nemsokára kedvező alkalom. - Szenvedély és viszontagság által üzetve, 1725-ben egy René nevű franczia érkezett Louisianába. Főlevezett a Mississippin a natsézok honáig s ezen nép harcosai közé kívánt beállani. Saktász kikérdezte őt s elhatározásában rendületlennek találván, fiául fogadta s nőül adott hozzá egy Celuta nevű indián nőt.

Nem sok időre e házasság után hódvadászatra készültek a vadak. A vének tanácsa Saktászt jelölte ki a vállalat vezéreül, mint a ki világtalan létére is az indián törzsek legtekintélyesebb férfja volt. A könyörgések és bűjtők kezdetüket vették; a varázslók magyarázták az álmokat; megkérdezték a manitukat², dohányáldozatot tettek; jávorgim nyelvéből vágott szeleteket tettek a tűzre s vizsgálták, vajon perczegnek-e a tűzben, hogy abból a nemtők akaratját kitalálják; végre miután még a szentelt eb husát megették, utra keltek. René jelen van a csapat közt.

¹ Franczia nemes, a franczia gyarmatok kormányzója, kit 1687-ben saját föllázadt emberei öltek meg. - Ford. jegyzet.

² Indián házi bálványok; rendesen valamely kiszáraztott madár, kigyó, vagy darab fa, melyektől hadba vagy más vállalatra menetelők előtt jóvendőt szoktak kérdezni. - Ford. jegyzet.

A folyó ellenáradatai segélyével fölleveznek a csolnakok a Mississippin s eljutnak az Ohio medrébe. Ősz van. Kentucky nagyszerű pusztái kibontakoznak az ifju franczia bámuló szemei előtt. Egy éjjel, holdvilágnál, midőn a natsézok már csolnakaik fenekén aludtak s az indián hajóraj, állatbőrből készült vitorláit fölvonván, könnyű szellőtől ragadtatva fut, egyedül maradt fönn René Saktászsza s kérte, hogy kalandjait beszélje el. Az aggastyán hajlik a kérésre, s leülván mindketten a csolnak hátuljába, e szavakkal fog történetének elbeszélésébe.

AZ ELBESZÉLÉS.

A vadászok.

- Sajátságos végzet az, kedves fiam, a mely minket összehozott. Én benned a polgárisult embert látom, ki a vadság állapotába száműzte magát; te én bennem a vadembert szemlélheted, kit a Nagy Szellemnek tetszett - ki tudná megmondani, mi célból? - polgáriasítani. Két ellentétes végpontról lépven be mindketten az élet pályájára, te eljöttél ide, hogy az én helyemen pihend ki magadat, én meg egykor a te helyeden állapodtam vala meg; e szerint a tárgyakat tökéletesen ellenkező szempontból kellett vala tekintenünk. Ki nyert, vagy ki vesztett többet kettőnk közül e helycsere által? azt csak a nemtők tudnák megmondani, kik közül a legkevesebbet tudónak is több bölcsesége van, mint minden embernek összesen.

A legközelebbi virághónapban³ hétszer tiz s még azon fölül három tél⁴ válik elmulttá, hogy engem anyám, a Mississippi partjain világra hozott. A spanyolok azelőtt kevésel települtek meg a Pansacola öböl mellett, de Louisianát még egy fehér sem lakta. Alig számláltam még tizenhét levélhullást, mikor már atyámmal, a harczos Utalissival, a muszskogulgok, egy hatalmas floridai néptörzs ellen hadba mentem. Csatlakoztunk a spanyolokhoz, kik szövetségeseink valának. A csata a Mobile folyó egyik ágánál vivatott. Areszkui, a had istene és a manituk nem nekünk kedveztek. Az ellenség diadalmaskodott; atyám ott hagyta életét; én, őt védelmezve, két kapott sebben véreztem. Oh, miért nem szálltam le akkor a lelkek országába! elkerültem volna legalább azon viszontagságokat, melyek rám a földön várakoztak. De a szellemek másképp rendelték: a futóktól ragadtatva, Sz. Augustin városba menekültem.

E városban, melyet a spanyolok csak akkortájt építettek, ismét azon veszélyben forogtam, hogy a mexikói bányákba hurczolnak el, midőn egy öreg castiliai ember, Lopez nevű, kit ifjúságom és tapasztalatlanságom meghatott, menhelyet ajánlott nekem s bemutatott nővérének, kivel nőtlen állapotban együtt lakott.

Mindketten a leggyöngédebb érzelmet tanusították irántam. Sok gonddal növeltek; mindenféle mestert tartottak számomra. Azonban harmincz hónapot eltöltvén Sz. Augustinban, nagyon meguntam a városi életet. Szemlátomást hervadtam. Sokszor órákat töltöttem mozdulatlanul s néztem sóvárogva a távoli erdők ormait; majd a folyam partján találtak ülve, a mint a tova rohanó hullámokon merengtem szomorúan. Képzeletemben kiszineztem magamnak az erdőket, melyeken az a hab keresztülfolyt vala, és lelkem csupán a vadonban bolyongott.

Nem tudván tovább ellenállni a puszta után vágyakozó sóvárgásomnak, egy reggel indián ruházatomba öltözködve, beállítottam Lopezhez; egyik kezemben íjamat és nyílaimat, másikkal európai ruháimat tartottam. Visszaadtam ezeket nemesszívű védatyámnak s könyárba fuladva, lábaihoz omoltam. Átkoztam s hálátlansággal vádoltam magamat. - De hát végre is - így szóltam, - te magad láthatod, atyám, hogy meghalok, ha indián életemhez nem térhetek vissza.

Lopez, bámulattól meglepetve, le akart verni szándékomról. Szemem elé tárta, hogy mily veszélynek teszem ki magamat, ha újra a muszskogulgok kezébe esem. Látván azonban szilárd elhatározásomat, hogy kész vagyok mindennel dacolni, könyek között keblére zárva, fölkiáltott: Menj tehát, természet gyermeke! Szerezd vissza újra az ember ama függetlenségét,

³ Május hava.

⁴ Tél az év helyett: 73 év.

melyet Lopez teljességgel nem akar elrabolni tőled. Magam is, ha fiatalabb volnék, veled mennék a vadonba (hova engem is édes emlékek vonzanak!) s magam adnák téged vissza anyád karjai közé. Ha majd erdeidben leszesz, gondold vissza olykor az öreg spanyolra, ki vendégszeretőleg fogadott magához; s ha emberszeretetet akarsz tanulni, emlékezzél meg, hogy az első tapasztalat, melyet emberi szívről szereztél, egészen annak javára szólt. - Még egy imát küldött Lopez a keresztyének istenéhez, kinek tiszteletére térni én vonakodtam volt, s azután zokogás közt megváltunk egymástól.

Hálátlanságom büntetése nem késett soká. Járatlanságom miatt eltévedtem az erdőkben s foglyul estem a muszkogulgok és sziminolok egyik csapatának kezébe, mint Lopez megjövendőlte volt. Fölsimertek ruházatom és tollaimról, melyek fejemet ékesíték, hogy natséz vagyok. Megkötöztek, bár ifjúságom iránti kiméletből, elég könnyedén. Simighan, a csapat főnöke, tudni akarta nevemet, s én feleltem: - Saktász a nevem, fia Utaliszinak, a Miskzu fiának, kik száznál több fejbőrt huztak le a muszkogulg hősök koponyáiról. Simighan válaszol: - Saktász, Utalissinak, a Miskzu fiának fia! örvendezz, téged a nagy faluban égetünk meg. - Nem bánom - viszonzám, s elkezdtem zengeni halotti dalomat.

Az első napok alatt fogoly létemre is lehetetlen volt ellenségeimet nem bámulnom. A muszkogulg, de kivált szövetséges társa, a sziminol, vidámságot, szerelmet, meglepültséget lehel. Járása könnyed, kedélye nyílt és derült. Sokat és gördülékenyen beszél; nyelve hangzatos és folyékony. Még a vénség sem tudja az aggoktól e vidám egyszerűséget elrabolni; mint erdőink öreg madarai, ők is a fiatalabb ivadék új dalai közé vegyítik régi énekeiket.

A nők, kik a csapat kíséretében valának, szelid szájalmat és szeretetreméltó kíváncsiságot tanúsítottak ifjúságom iránt. Kérdezősködtek anyámról, első napjairól életemnek; tudni vágytak, hogy mohbölcsöm a jávorfa virágos ágain függött-e s hintázták-e szellők a kis madarak fészkei mellett? Azután ezer meg ezer kérdés érte egymást szívem állapotáról. Kérdezték, hogy láttam-e fehér szarvasüszőt álmaimban, hogy a rejtélyes völgy fáit tanítottak-e szerelemre? Én gyermeketeg őszinteséggel válaszoltam az anyák, leányok és férjes nők kérdéseire. Mondám nekik: - Ti vagytok a nappal gyönyöreik, az éj szeret titeket, mint a harmatot. Öletekből jó napvilágra az ember, hogy említeken és ajkaitokon csüggjön; varázsszavakat tudtok szólni, melyek elaltatják a fájdalmakat. Ezt mondta nekem anyám, ki engemet a világra hozott és a kit sohasem fogok többé meglátni! azt is mondta ő nekem, hogy a leányok rejtélyes virágok, kiket magános helyeken talál az ember.

E hízogó szavak nagy örömet okoztak a nőknek. Elhalmoztak mindenféle ajándékokkal; hoztak diószörpöt, jávorczukrot, tengeripogácsát, medvesódat, hódbőröket, színes kagylókat, hogy velök fölékesítsem magamat, mohot fekhelyemre. Daloltak, nevetgéltek velem; majd meg könyeket hullattak, ha eszökbe jutott, hogy meg fognak égetni.

Egy éjjel, midőn a muszkogulgok egy erdő szélén ütötték föl tanyájukat, én a tábori tűz mellett ültem egy vadászszal, ki őrizetemre volt rendelve. Egyszerre csak ruha suhogását hallottam a fűvön s félig fátyolozott nő ült le mellém. Könyek gördültek ki szempillái alól; a tűz fényénél keblén kis aranyfeszület csillogott. Szabályos szépség volt; arczán bizonyos leirhatatlan erényesség és szenvedély vala észrevehető, mely ellenállhatatlanul vonzott magához. Ehhez járultak még más gyöngédebb kellemek is; rendkívüli érzelmesség, mély ábrándossággal párosultan, ragyogott tekintetében; mosolya mennyei volt.

Én azt hittem, hogy ő az *utolsó szerelem szüze*, az a szűz, kit a harc foglyához küldenek el, hogy annak sírját megédesítse. E hitben, akadozva és oly zavarodással, mely mégis nem a máglya félelméből származott, szólottam hozzá: Szűz, te az első szerelemre vagy méltó s nem az utolsó számára vagy teremtvé. Egy oly szívnek indulatai, mely nemsokára örökre eláll, rosszul illenének a te szíved indulataihoz. Miért vegyítnék a halált az élettel? Te csak bánatot

költenél föl bennem napjaimnak letünése fölött. Legyen más boldogabb, mint én, s kívánom, hogy hosszan tartó ölelések párosítsák a folyondárt és a tölgyet!

A fiatal leány viszonzá erre: - Én nem vagyok az utolsó szerelem szüze. Keresztyén vagy te? - Én kijelentem neki, hogy ősi kunyhóm védszellemait nem tagadtam meg soha. Erre az indián nő önkénytelenül megrázkódott és felel: Sajnálak, hogy bűnös bálványimádó vagy. Engem anyám keresztyénné nevelt; Atala a nevem, az aranykarperecsez Szimighánnak, a csapat főnökének leánya. Most Apalasuklába megyünk, a hol te tűzhalált fogsz szenvedni. - Eme szavakat mondván, Atala fölkel és eltávozik.

Itt kénytelen volt Saktász félbeszakasztani elbeszélését. A szomorú emlékek tömegesen támadtak föl lelkében; kihamvadt szemei könnyekkel áztatták hervadt arcát, mint két, a föld mélységes éjében rejlő forrás, melyek csupán a sziklák között előszivárgó csöppek által árulják el létezésüket.

- Oh, én fiam - folytatá végre - láthatod, hogy Saktász mily kevésbé bölcs, daczára, hogy bölcs hírében áll. Bizony, édes fiam, még akkor is tudnak az emberek sírni, a mikor már látni nem tudnak!

Több nap folyt le; a főnök leánya minden este eljött beszélni velem. Az álom kerülte szememet; Atala szivemben maradt, mint atyáim nyughelyének emlékezte. Útunk tizenhetedik napján, azon időben, mikor a kérész a víz felszínére száll föl, elértük az Alachua nevű nagy pusztaságot. Halmoktól van övezve az, melyek mintegy egymás hátán futva, s a felhőkig emelkedve, kopál-, citromfa, magnolia és sziklai tölgyekből álló terraszszerű erdőket hordanak. A főnök hangos kiáltással jelentette a megérkezést s a csapat letelepült a halmok alján. Nekem némi távolságra mutatták ki helyemet, azon természetes kutak egyikének szélén, melyek oly híresek Floridában. Ott fatörzshez kötöttek s egy vadász türelmetlenül örködött oldalam mellett. Alig töltöttem e helyen néhány percet, midőn Atala is megjelent a forrás ámbrafái alatt. - Vadász! - szólítá ő meg a muszkogulg vitézt - ha özsvadászatra akarsz menni, én örködöm a fogoly mellett. A harcos örvendezve szökött föl a főnök leányának e szavára, lerohan a halom tetejéről s gyors léptekkel siet el a síkra.

Sajátságos ellenmondása az emberi szívnek! Én, a ki annyira óhajtottam titkaimat elmondani annak, kit már úgy szerettem, mint a napot, én most megdöbbenve, megzavarodva, azt hiszem, inkább szerettem volna, hogy a forrás krokodiljai elé vessenek, mint ily egyedül lenni Atalával. A vadon leánya épen úgy el volt fogódva, mint foglya; a mély csöndet meg nem törtük: a szerelem nemtői elrabolták szavainkat. Végre Atala, erőt vevén magán, így szólott: - Harcos, igen könnyedén vagy odakötte, elmenekülhetsz. - E szavakra nyelvem visszanyerte bátorságát, és felelém: - Könnyedén odakötözve, oh leány...! Nem tudom, hogyan végezzem be. Atala habozott néhány pillanatig, azután mondá: - Mentsd meg magadat. - Eloldott a fa törzsétől. Én megragadtam a kötelet, visszatettem az idegen leány kezébe és kényszeríttem szép ujjait, hogy lánczomra zárkózzanak. - Vedd vissza, vedd vissza! kiáltottam föl. - Megtébolyodtál! - szólott Atala megindult hangon. - Szerencsétlen, nem tudod-e, hogy meg fognak égetni? Mit akarsz? Nem gondolod meg, hogy én egy félelmes főnök leánya vagyok? - Volt idő, válaszoltam én könnyek között - a mikor engem is hódbőrbe takargatva, hordozott vállain anyám. Atyámnak is volt szép kunyhója, őzei ezer patak vizét itták; de én most hazátlanul bolyongok. Ha majd meghalok, nem lesz egy barátom sem, ki egy kis füvet hintene testemre, hogy a legyekről megvédje azt. Kit is érdekelne egy boldogtalan bujdosó holt teste!

E szavak ellágyították Atalát. Könyei a forrásba peregtek alá. - Oh, ha a te szived - folytatám élénk hangon - ha a te szived úgy beszélne, mint az enyém! Nem szabad-e a pusztá? Nincsenek-e az erdőkben buvóhelyei, hol elrejtessük magunkat? Oly sok kíváncsít-e a kunyhó gyermekeinek boldogságára? Oh, leány, szebb mint a vőlegény első álmodása, oh én szerelmesem! légy bátor, kövesd nyomaimat. - Ezek voltak szavaim. Atala gyöngéd hangon

felelt: - Ifju barátom, te eltanultad a fehérek nyelvét; könnyű egy indiánnot megcsalni. - Hogyan! - kiálték én föl - te engem ifju barátodnak nevezesz! Oh! ha egy szegény rabszolga... - Jól van! - vágott ő szavamba, mialatt fölém hajolt - egy szegény rabszolga... Én hévvel viszonzám: - Biztosíts egy csókkal hűségdről! - Atala hajlott kérésemre. Mint a szarvasborjú függeni látszik a rózsás folyondár virágain, melyeket finom nyelvével a hegy lejtőjén megragadt: úgy csüggöttem én az én szerelmesem ajkain.

De hát! kedves fiam, a fájdalom nagyon közeli rokon a gyönyörrel. Ki hitte volna, hogy azon pillanat, melyben Atala szerelmének első zálogát adta nekem, ugyanaz legyen, melyben egyszersmind minden reményeimet elpusztította? Fehérhaju öreg Saktász! mily nagy lett a te bámulatod, midőn a főnök leánya e szavakat ejté ki: - Szép fogoly, én esztelenül engedtem kívánságodnak; de hova vezet bennünket ez a szenvedély? Vallásom elválaszt tőled örökre... Oh anyám, mit műveltél? - Itt hirtelen elhallgatott Atala, s nem tudom, micsoda végzetes titkot fojtott vissza, mely már majdnem ellebbent ajkairól. Szavai kétségbe ejtettek. - Jól van! - kiáltok föl, - én is oly kegyetlen leszek, mint te; nem fogok elfutni. Meg fogsz látni a máglya tüzének lángjai közt; hallani fogod égő húsom sustorgását, és ujonghatsz majd örömdobban. - Atala saját kezeibe fogta az enyimet és fölkiáltott: - Szegény fiatal bálványimádóm, valóban szánlak téged! azt akarod-e, hogy egész szívemet kisirjam? Mennyire sajnálom, hogy nem futhatok el veled! Boldogtalan volt a te anyád méhe, oh Atala! Miért is nem veted magadat oda a forrás krokodiljai elé!

Ugyane pillanatban a krokodilok a napszállat közeledtét érezve, elkezdtek hallatni ordításaikat. Atala szólott hozzám:

- Hagyjuk el e helyet.

Vezettem aztán Simighan leányát azon halmok tövéhez, melyek előfokaikat a rónaságba benyujtván, zöldelő öblöket képeznek. Nyugalom és magasztos csend uralgott a puszta fölött. A golya, fészken ülve, kelepelt; az erdők visszhangoztak a fürjek egyhangú pittypalattyától, a papagájok fütytétől; a bölény bőgésétől s a sziminol kanczák nyerítésétől.

Majdnem szótlánul haladtunk tovább. Én Atala mellett mentem; ő a kötél végét tartotta, melyet rákényszerítettem, hogy fogja meg. Olykor könyeztünk, olykor megkisérlettük a mosolygást is. Egy-egy tekintet, majd az égre emelve, majd a földre szögezve...; egy-egy figyelmező perczenet a madarak dalára...; egy-egy rámutató néma intés a lehunyó napra...; egy-egy gyöngéd kézszorítás...; a majd lihegő, majd ismét megnyugvó kebel...; Saktász és Atalának közönként susogva ismételt nevei... Oh, első járdalata a szerelemnek, nagyon hatalmas kell hogy legyen a te emlékezeted, midőn a balsorsnak annyi évei után is megindítod még a vén Saktász szívét!

Mennyire megérthetetlenek is ők, a szenvedélyek által izgatott halandók! Épen most hagytam el a nemesszívű Lopezt, csak most tettem ki magamat minden veszélynek, hogy szabad lehessen; és ime, egy pillanat alatt egy nő tekintete megváltoztatta vágyaimat, elhatározásaimat, gondolataimat! Hazámat, anyámat, kunyhómat, a rám várakozó szörnyű halált elfeledve: közönyössé lettem minden iránt, a mi nem Atala volt. Nem lévén erőm arra, hogy férfias gondolkodásra emelkedjem föl, egyszerre bizonyos gyermekségi állapotba estem vissza; s nemcsak hogy semmit sem voltam képes a fenyegető bajok eltávolítására tenni, de sőt még az is majdnem szükséges vala, hogy más gondoskodjék éttem és alvásom felől.

Hasztalan volt tehát az is, hogy Atala a rónára tett kirándulásunk után, lábaim elé borulva, újból fölszólított, hogy hagyjam el őt. Esküdöztem, hogy visszatérek a táborba egyedül, ha nem akar újra a fatörzshez meglánczolni. Kénytelen volt teljesíteni kívánságomat, remélvén, hogy majd más alkalommal rá fog birni a menekülésre.

Egy nappal e nap után, mely életem sorsa fölött határozott, egy völgyben állottunk meg, nem messze Cuscowillától, a sziminolok főfészkétől. Ezen indiánok, a muszkogulgokkal egyesülten, képezik a *creek* szövetséget. A pálmák honának leánya ismét fölkeresett az éj közepén. Elvezetett egy nagy fenyőerdőbe s megújítá sürgető kéréseit, hogy meneküljek el. A nélkül, hogy feleltem volna neki, kezembe fogtam kezét s kényszerítettem a kis félénk szarvasünnöt, hogy bolyongjon velem az erdőben. Bájos éj vala. A lég nemtője meg-meglebbenté a fenyők illatárjától eltelt fürteit, szíttuk az ámbra lenge illatát, melyet a folyam tamarisai alatt nyugvó krokodilok leheltek ki. A hold az azur szeplőtlen tisztaságú közepén ragyogott, gyöngyszínű szürke világa az erdők tétovázó ormaira ömlött alá. Zaj nem volt hallható; csupán valamely meghatározhatatlan távoli harmónia uralgott az erdő mélységes csöndje fölött, mintha az egyedüliség szelleme sóhajtozna a vadon teljes birodalmában.

A fák között egy fiatal embert vettünk észre, a ki kezében fáklyát tartva, a tavasz géniuszához vala hasonló, a mint az keresztülfut a rengetegen, hogy a természetet újra éleszsze. Egy szerelmes volt az, ki kedvesének kunyhójához sietett, hogy sorsáról értesüljön.

Ha a szűz kioltja a fáklyát, akkor elfogadja a szerelmi ajánlatot; ha nem oltja ki s elfátyolozza magát, úgy visszautasítja a kérőt.

A fiatal harczos, a mint az árnyban tova lopózott, félig hallható hangon ezen szavakat énekelte:

«Megelőzőm a nap keltét a hegyek ormain, hogy magános galambomat fölkeressem az erdő tölgyei között.

Kagyló-nyakéket függesztettem föl nyakára; három vörös szem van azon, szerelmemet ábrázoló, három ibolyaszínű szem, félelmem nyilvánítója; a kék szemből is három van, reményemet jelképező.

Hermelin-szemei vannak Milának s haja hullámozó, mint a rizsvetés; ajka rózsaszínű kagyló, drágagyöngyökkel kirakva; két kebelhalma, két szeplőtlen kecskegödöly, melyet egy napon szült vala anyjok.

Vajh' oltaná ki fáklyámat! Bár borítná rá ajka a gyönyör árnyát! Termővé teszem majd ölét. A haza reménye majdan bő emlőin fog csüggeni s én fiam bölcsője fölött szívom ki a békepipát!

Oh, hadd előzzem meg a nap keltét a hegyek ormain; hadd keressen föl magános galambomat az erdő tölgyei között!»

Így énekelt ez ifjú, kinek hangjai lelkem mélyét zavarták föl s Atalának arcszínét elváltottatták. Összekulcsolt kezeink egymásban remegtek. De ezen jelenettől elvonta figyelmünket egy másik, ránk nézve nem kevésbé veszélyes.

Egy gyermek sírja mellett haladtunk el, mely két nép határait jelölte. Az út szélére helyezték azt indián szokás szerint, hogy az ifju nők, a forráshoz jártokban, fölleheljék kebelökbe az ártatlan lény lelkét s adják vissza a hazának. E pillanatban is fiatal férjes nők voltak ott láthatók, kik vágyva az anyaság gyönyöreire, nyílt ajkakkal igyekeztek beszívni a kis gyermek lelkét, melyről azt hitték, hogy a virágokon röpdés ide s tova. Jött azután a valódi anya is, hogy egy tengerikévé és fehér liliomvirágokat tegyen a sírra. Emlőinek tejével megöntözte a földet, leült a nedves pázsitra s ellágyult hangon beszélt gyermekéhez:

«Miért siratlak síri bölcsődben, oh én ujszülöttem! Ha a kismadár megnő, magának kell táplálékot keresnie s gyakran talál a vadonban keserű magvakra. Te legalább nem ismeréd meg a könnyeket; szived nem volt legalább kitéve az emberek hervasztó leheletének. A bimbó, mely burkában szárad el, oda van minden illatával, mint te ártatlanságoddal, oh én kis fiam! Boldogok, kik a bölcsőben haltak meg, ők az anya csókjain és mosolyán kívül nem ismertek egyebet.»

Mi, kik már különben is teljesen rabjai voltunk saját szívünknek, most a szerelem és anyai bánat e képei, melyek bennünket az elvarázsló magányban üldözni látszának, egészen meghódítottak. Karjaimba felölelve Atalát, az erdő mélyére vittem; fülébe szavakat rebegtem, melyeket ma hasztalan keresnék ajkaimon. Tudod, kedves fiam: a déli szél is elveszti melegét, míg a jéghegyeken átröpül! A szerelem emlékei az aggastyán szívében olyanok, mint a nappalnak a hold nyugalmas tányérjáról visszasugárzó fénye, mikor már a nap leszállt és csendesség lebeg a vadak kunyhói fölött.

Mi volt képes megmenteni Atalát? Ki tudta megakadályozni, hogy el ne bukják a fölgerjedt indulatok súlya alatt? Kétségen kívül semmi más, csak egy csoda, s ez a csoda megtörtént! Simighán leánya a keresztyének istenének oltalma alá folyamodott; leborult a földre s anyjához és a szűzek királynőjéhez buzgó imát küldött. E pillanattól kezdve - oh René - csodás fogalmat nyertem azon vallás felől, mely a rengetegben az élet minden nélkülözésének közepette, ezernyi vigasz adományával tudta betölteni a szerencsétlen lelkeket; azon vallás felől, mely hatalmát a szenvedélyek kiáradt folyamának ellene szegezvén, egyedül elégséges meggyőzni azokat, midőn pedig minden kedvez nekik: az erdők titkolózó rejtelve és az emberi szem távolléte és az árnyak hűséges hallgatása. Oh mily isteninek tűnt föl előttem az az egyszerű vadmű, az a tudatlan Atala, a ki egy vén kidőlt fenyő előtt, mint oltár zsámolyán térdepelve, istenéhez küldé fohászait bálványimádó kedveséért! Szemei, melyek az éj csillagára voltak emelve, orcái, melyek a vallás és szerelem könnyeitől ragyogtak, nem földi szépségűek valának azok! Sokszor úgy tetszett, mintha mindjárt szárnyat öltene az egek felé; sokszor azt hittem, hogy a hold sugarain látom alászállani és a fák ágai közt hallom azon nemtőket, kiket a keresztyének istene a sziklák remetéihez küld, midőn el akarja őket szólítani magához. És ez megszorított, mert attól féltem, hogy Atala csak kevés időt fog még a földön tölteni.

Eközben szemei könnyárban fürödtek s oly vigasztalannak látszott, mintha már szinte kész lettem volna eltávozni, midőn az erdőben a halál ordítása hangzott föl. Négy fegyveres ember rohant rám; föl voltunk fedezve; a hadi főnök parancsot adott üldözésünkre.

Atala, ki járásának büszkeségére nézve királynéhoz hasonlított, nem tartotta érdemesnek egy szót is szólani a harcosokhoz; büszke tekintetet vetett rájuk és Simighánhoz indult.

Azonban nem tudott semmit kieszközölni. Megkettőztették őreimet, több lánczot tettek rám, kedvesemet távol tartották tőlem. Ismét öt éj folyt le és szemünkbe tűnt Apalasukla, mely a Chata-Ucha folyó partján feküdt. Engem azonnal megkoszorúztak virágokkal; arczomat azurkékre és cizinóber-vörösre festették; gyöngyöket akasztottak orromra és füleimre, kezembe egy sisikue nevű üveghangszert adtak.

Igy áldozatként földiszítve, bementem Apalasuklába, a tömeg sokszoros ujjongása között. Életem fölött el volt vetve a koczka, midőn egyszerre csak kürt hangja hallatszik s a mikó, a néptörzs főnöke, gyűlést hirdetett.

Ismeretes előttem, fiam, hogy a vadak mily kínosan végzik ki hadi foglyaikat. A keresztyén térítők életök veszélyével és fáradhatatlan odaadással ki tudták vinni több néptörzseknél, hogy a máglyahalál borzalmait helyett eléggé szelíd rabszolgaságot szabjanak a foglyokra. A muszkogulgok még nem fogadták el e szokást, de egy meglehetősen számos párt mellett nyilatkozott. E fontos ügy fölötti határozathozásra hívta össze a mikó a vének tanácsát. Engem is a tanácskozási helyre vezettek.

Nem messze Apalasuklától, egy különálló dombon, emelkedett a tanácskozási sátor. Három oszlopsor képezte e körcsarnok diszes építészetét. Az oszlopok csiszolt és faragott művű cziprusfából voltak; magasság- és vastagságban növekedtek, számban pedig fogytak a szerint, a mint az egyetlen törzsszlop által jelzett központhoz közelebb estek. E törzsszlop hegyéről

hosszú kéregdarabok indultak ki, melyek aztán a többi oszlopok tetején elvonulva, napernyő-szerűleg födték be a sátort.

A tanács összegyűl. Ötven aggastyán, hódbörkőpenybe öltözködve, sorakozik bizonyos lépcsőzetes üléseken, melyek az ajtóval szemközt állítvák föl. A nagy főnök közepén ül, kezében tartva a békepipát, mely a harcz idejére félig be vala festve. Az aggastyánoktól jobbra ötven, hattyutoll-köntösbe öltözködött asszony helyezkedik el. A hadi főnökök, kezökben tartva a tomahawkot⁵, balról foglaltak helyet; fejök tollakkal volt fölczifrázva, karjaik és mellök vérrel befestve.

A középoszlop alján a tanácstűz ég. Az első varázsló, nyolcz templomórtól környezve, hosszú ruhába öltözködve, egy kitömött bagolylyal a fején, kopalbalzsamot önt a tűzre s áldozatot hoz a napnak. Az aggastyánok, tisztos matrónák és harczosok e hármassora, a papok, a töményfüst fellege, az áldozat, mindez együttvéve tisztelet parancsoló tekintetet kölcsönöz e tanácsgyűlésnek.

Én bilincseket viselve; a gyülekezet közepén állottam. Az áldozat bevégezte után a mikó szót emel s egyszerűen előadja az ügyet, melyért a gyűlést összehívta. Aztán egy kék nyakövet hajít a terem közepére, annak megbizonyítására, a mit épen elmondott.

Ekkor egy tanácsvén a «sas-törzsből» emelkedik föl és így beszél:

- Mikó atyám, tanácsnokai, matrónái és harczosai a sas, a hód, a kigyó és a tekenősbéka négy törzsének! ne változtassunk semmit őseink szokásain; égessük meg a foglyot és ne puhítsuk el bátor sziveinket. A fehérek szokása az, a mi indítványoztatott, s azért ránk nézve csakis vészhozó lehet. Adjatok veres nyakövet, mely az én szavaimnak felel meg. Elmondám.

És egy veres nyakövet hajít a gyűlés közepére.

Most egy tisztos asszony kel föl és szól:

- Sas atyám! te éles-eszű vagy, mint a róka, s okosan megfontoló, mint a teknősbéka. Én óhajtom ugyan a veled való barátság lánczát fényesíteni, s együtt fogjuk ültetni a béke fáját. De változtassuk meg őseink szokásait, a mennyiben azok gyászos szelleműek. Legyenek rab-szolgáink, kik műveljék mezeinket, de ne halljuk többé a foglyok jajkiáltásait, a mi az anyák keblét fölháborítja. Elmondám.

Miként a tenger hullámai megtörve tajtékzanak a vihar alatt, miként ősszel a száraz leveleket fölkapja a forgószeél, miként a Mississippi náderdői meghajolnak és újra fölegyenesednek a hirtelen áradat rohamában, miként egy nagy falka szarvas bóg a rengeteg mélyén: úgy zúgott és zajongott a gyűlés. Vének, harczosok asszonyok beszélnek váltogatva és egyszerre mindnyájan. Érdekek jönnek összeütközésbe, a vélemények megoszolnak, a gyűlés már-már eredmény nélkül készül föloszlani, végre mégis diadalmaskodik az ősi szokás: és én máglyára ítéltetem.

Egy körülmény jön közbe, mely még késleltette kínos halálomat: a *holtak tora* vagy a *lelkek ünnepe* közelgetett. E szertartásnak szentelt napok alatt nem szokták a foglyokat kivégezni. Szoros őrizet alatt tartottak s Szimighán leányát bizonyosan eltávolították, mert nem láttam többé.

Ezalatt a néptörzsek több mint háromszáz mérföld kerületből tömegesen érkeztek a szellemek torát ünnepelni. Nagy színt építettek egy félreeső helyen. A meghatározott napon minden kunyhó kiásta apáinak földi maradványait az egyes sírokból; a csontvázakat fölfüggesztették rang és család szerint az *ősök közös termének* falára. Azalatt vihar keletkezett; a szelek, az

⁵ Indián harci szekercze.

erdők, a vízzuhatagok bőgtek ott künn, míg a különböző néptörzsek vénei béke- és szövetségi szerződést kötöttek atyáik csontjai fölött.

Azután gyászünnepi játékokat rendeznek; versenyfutást, lapda- és koczkajátékot. Két szűz viaskodik egy fűzfa-rúd fölött, hogy kicsavarják azt egymás kezéből. Emlőbimbóik majdnem összeérnek, kezeik ide s tova sikamlanak a rúdon, melyet fejük fölé emelnek, szép meztelen lábaik egymásba fonódnak, ajkaik egymáshoz érnek, édes leheletök összevegyül, egymás vállára hajolnak, fürteiket összezilálják; anyáikra tekintenek, elpirulnak⁶: a nézők tapsolnak. A varázsló Michabut, a vizek nemtőjét, hívja föl. Elbeszéli a «nagy nyul» harczát Machi-manitu, a rossz istene ellen. Megénekli az első embert és Athaensiket, az első asszonyt, kik mindketten égből lökettek le, mert elvesztették ártatlanságukat; megénekli a testvéri vértől pirosuló földet, Juskehát, az istentelent, ki a kegyes Tahuistsaront megölte; az özönvizet, mely a nagy szellem hívására előjött; Massut, ki egy maga menekült csak meg egy fakéregből készített csónakon; a hollót, mely a megszikkadt föld fölfedezésére kiküldetett; megénekli még Endaét, kit a szellemek országából férjének édes dalai visszavarázsoltak.

E játékok és dalok után hozzákészülnek, hogy az ősöknek örök nyughelyet készítsenek.

A Chata-Uche folyó partján állott egy vad fügefa, melyet a népek szent tiszteletben tartottak. A szűzek e helyen szokták kimosni kéregrostból szőtt ruháikat s kiteregetik az ősrégi fa ágaira, hogy a puszták szele megszárita. Itt ástak egy roppant sírt. Odahagyják a gyásztermet, halotti himnuszokat énekelve; minden család visz valami szentelt maradványt. Megérkeznek a sírhoz, lebocsátják bele az ereklyéket, elhelyezik őket rétegenként, medve- és hódbőrökkel választva el egymástól; sírhalmot emelnek s arra *a könyek és örök szunnyadás fáját* ültetik el.

Sirassuk meg az embereket, kedves fiam! Ugyanezen indiánok, kik ily megindító szokásokkal birnak, ugyanazon nők, kik oly gyöngéd érdekeltséget tanúsítottak irántam: most ujongva kivánták kínos halálomat; az összes törzsek elhalaszták elindulásukat, hogy gyönyörködhesse-
nek egy fiatal ember borzasztó gyötrelmű kínjainak látásában.

Egy északra eső völgyben, nem messze a falutól, emelkedett egy cziprus- és jegenye-erdő; *vérerdőnek* nevezték. Azon emlékek egyikének romjain keresztül lehetett eljutni, melyeknek eredete ismeretlen s valamely már elenyészett népnek művei. Ez erdő közepén terült el egy nyílt tér, melyen a hadi foglyokat meg szokták áldozni. Diadalmenetben vezettek engem oda. Készületeket tesznek halálomra; fölállítják Areszkui karóját; fenyvek, szilfák, cziprusok dőlnek ki a fejsze csapásai alatt, a máglya fölemelkedik; a nézők emelvényeket építenek faágakból és törzsekből. Mindenki valami kínzáson töri fejét; egyik azt indítványozza, hogy szakaszszák le koponyabőrömet, másik, hogy tüzes üszökkel kellene szemeimet kisütöni. Elkezdem haláldalomat.

- Nem félek én a kínoktól; bátor vagyok én oh muszkogulgok! Daczolok veletek, megvetlek titeket, jobban, mint az asszonyokat. Az én atyám Utalissi, Miszku fia, legderejobb hőseitek koponyájából ivott volt. Nem fogtok csak egy sóhajást sem kicsikarni szivemből.

Dalomtól felbószítve, egy harczos nyilával keresztülszurta karomat. - Köszönöm testvér - mondtam neki.

Daczára a hóhérok tevékenységének, az előkészületek nem végződhetek be napnyugta előtt. Tanácsot kértek a varázslótól; ki azt mondá, hogy nem szabad az árnyak nemtőit háborgatni; így halálom még egyszer elhalasztatott másnapra. De az indiánok, türelmetlenek lévén a látványt élvezni és hogy annál hamarabb készen lehessenek hajnalhasadtakor, nem hagyták el a *vérerdőt*, hanem nagy tüzeket raktak ott, s tánczhoz és lakmározáshoz láttak.

⁶ A pirulás a fiatal indiánnőknél észrevehető bőrük sárga-vörös színe daczára is.

Engemet az alatt hátamra fektettek; kötelek nyultak le nyakamról, lábaim- és karjaimról, s azoknak végeik földbe vert czövekekhez voltak megerősítve. Harczosok feküdtek rá ezen kötelekre s én egy mozdulást sem tehettem a nélkül, hogy észre ne vegyék. Az éjtszaka mind jobban halad előre; dal és táncz megszűnik lassan-lassan; a tüzek parázsa már vöröslő fényben pislog, előttök még egy-egy vadnak árnyát látám átsuhanni; minden elnyugszik. De azon mérvben, a mint az emberek zaja elnémul, növekszik a pusztáé; a hangok zsibongását a szél panaszló sírása váltja föl az erdőn.

Azon órában valánk, midőn az ifju indián nő, ki éppen most lett anyává, az éj közepén fölriad álmából, mert hallani vélte az édes anyai tejre kívánczozó elsőszülöttjének kiáltását. Szemeimet az égre szegezve, hol a hold sarlója bolyongott a felhők közt, elgondolkoztam sorsomon. Atala hálátlan szörnyetegnek tűnt föl előtttem. Elhagyni engem halálom pillanatában, engem, ki inkább máglyára áldoztam magamat, mintsem őt elhagyjam! És mégis éreztem, hogy még mindig szeretem őt és hogy örömmel halnék meg érte.

Van a nagy gyönyörökben bizonyos izgató ösztön, mely fölserkent bennünket, mintha tudtunkra akarná adni, hogy használjuk föl a tünékeny pillanatot; a nagy szenvedésekben ellenkezőleg, van valami kibeszélhetlen nyomasztó, mely bennünket elaltat. A könnyektől el-tikkadt szemek önkénytelenül igyekeznek lecsukódni; a gondviselés jósága ekként boldogtalan-ságunk között is megjelen mellettünk. Akaratom ellenére is elnyomott az a nehéz álom, melyet néha a szerencsétlenek élveznek. Álmodtam, mintha leszednék rólam bilincseimet; érezni véltem azon megkönnyebbülést, a melyet tapasztalunk, ha erősen szorító lánczainkat egy könnyörülő kéz meglazítja.

Ez érzés oly élénkké vált, hogy szempilláimat is fölnyitni készté. A hold fényénél, melynek egy sugára két felhő közöl kicsillámlék, egy magas fehér alak derengett szemeim előtt, fölém hajolva s csöndesen oldozgatva kötelékeim csomóit. Kiáltani akartam; de egy kéz, melyre rögtön ráismertem, bezárta szájamat. Még csak egy kötelék tartott; de azt lehetlennek látszott elvágni a nélkül, hogy egy harczos, ki testével egészen rajta feküdt, föl ne ébredjen. Atala megérinti kezével, a harczos félig fölserken és fölegyenesedik. Atala mozdulatlan marad és rátekint. Az indián azt hiszi, hogy a *romok szelleme* jelent meg; visszahanyatlik újra, bezárja szemeit és manituját hívja segélyül. A kötelék ketté van vágva; követem szabadítómát, ki egy kézj egyik végét adja kezembe, míg a másikat ő maga fogja. De mily veszélyek környeznek bennünket! Majd alvó vadakban botlunk meg, majd valamely ór kiált ránk s Atala elváltot-tatott hangon ad neki választ. Gyermekes sikoltoznak, kutyák ugatnak. Alig jutottunk ki a tábor gyászos köréből, midőn már ordítózás reszketteté meg az erdőt. A tábor ébren van; ezer tűz lobban föl; minden irányban fáklyás vadakat látunk szaladgálni; mi is rohanva futunk tovább.

A menekülés.

Midőn a hajnal az Apalach-hegyek fölött meghasadt, mi már messze valánk. Mily nagy volt boldogságom, midőn még egyszer egyedül látám magamat Atalával, szabadítómával: Atalával, ki örökre nekem adta magát. Szavakat nem talált nyelvem, térdre hullottam s azt mondtam Simighán leányának:

- Az ember nagyon csekély dolog; de ha a nemtők meglátogatják, akkor éppen semmivé törpül le. Te nemtő vagy, ki engem meglátogatál, és én előtted beszélni nem tudok.

Atala mosolyogva nyujtá kezét.

- Mulhatlan vala - szolt ő - hogy kövessék, mert nélkülem nem akartál elfutni. Ez éjjel elszedítettem a varázslót ajándékokkal, hóhéraidat tűzitallal⁷ részegítettem meg; kockára kellett tennem életemet érted, mert te a tiedet odaszántad érettem. Igen, ifju bálványimádó, - tevé utána oly hangon, a mely engem elremített - az áldozat kölcsönös lesz.

Atala átadta nekem a fegyvereket, melyeket nem feledett el magával hozni; azután bekötözte sebemet. Kitörülgette egy dinnyelevéllel és megnedvesíté könyeivel.

- Ez aztán balzsam - mondtam neki - a mit sebemre öntesz. Inkább attól félek, nehogy méreg legyen - válaszolt ő. Kebléről leszakított egy fátyolt, abból készítette sebemre az alsó kötést, melyet aztán hajának egy fürtjével erősített meg.

A mámor, mely a vadaknál hosszan tart s rájuk nézve egy neme a betegségnek, kétségen kívül megakadályozta őket, hogy az első napok alatt üldözzenek. Ha később kerestek bennünket, valószínű, hogy az nyugati irányban történt, biztosan híven, hogy mi a Mississippihez törekedtünk eljutni. Mi azonban az északcsillag felé vettük utunkat, a fatörzsek mohos oldalát választván iránymutatóul.

Nem sokára azonban azt vettük észre, hogy nem sokat nyertünk megszabadulásommal. A pusztá kibontotta előttünk megmérhetetlen magányait. Nem ismerve az erdei életet, letérve igazi utunkról, találmra menvén tovább: mi fog belőlünk lenni? Gyakran Atalára tekintvén, Hágár régi története jutott eszembe, melyet Lopez olvastatott velem s mely Bersabé pusztájában történt, igen régen, mikor még az emberek a tölgy háromszoros koráig éltek.

Atala nekem egy köpenyt készített kőrifaháncsból, mert csaknem egészen meztelenül voltam. Sündisznó tövisével varrt számomra sarut patkánybőrből. Én meg ékszerekről gondoskodtam az ő számára. Majd koszorút kötöttem fejére azon kék mályvák, melyeket utközben elhagyott indián temetőkn találunk; majd a vadrózsa vörös magvaiból csináltam neki nyakfüzért; s azután mosolyogtam, midőn csodás szépségének szemléletébe merültem el.

Ha folyóvízre akadtunk, szálfatutajon vagy úszva szállottunk rajta át. Atala vállamra dőlt egyik karjával, s mint két utazó hattyu hasítottuk át a magános habokat.

Gyakran kerestünk a nappali nagy hőség idején menhelyet a cédrus moha alatt. Floridának majdnem minden fája, de kiválólaga a cédrus és a sziklai tölgy, fehér mohval vannak befödve, mely ágaikról a földig nyulik le. Ha éjjel, holdfénynél a sivatag rónán egy ily magános tölgyet e mohköntösbe öltözködve, megpillantasz, azt hinnéd, kísértetet látsz, mely hosszú fátyolát maga után vonja. A jelenet nappal sem kevésbé festői; mert pillangók, ragyogó színű legyek, deliczék, zöld kajdácok, azurkék szarkák egész raja lepi meg ezt a mohot, mely aztán úgy tűnik föl, mint fehér gyapjuból font szőnyeg, melyet európai művész keze tele himzett rovárokkal és csillogó tollazatú madarakkal.

E mosolygó hajlékokban, melyeket a nagy szellem készített, pihentük ki magunkat az árnyék alatt. És ha a szelek alászállottak az égből, hogy ezt a nagy cédrust ringassák, ha az ágakra épült e légi palota ide s tova himbálódott a védelme alatt szunnyadozó madarakkal és vándorokkal, ha ez ingó épület rejtekeiből és boltozataiból ezer meg ezer sóhajtó hang ömlött ki: soha a régi világ csodái nem értek föl a sivatag ez emlékének bűbájával.

Minden este nagy tüzet raktunk, s pihenőkunyhót építettünk magunknak, négy karóra fektetett fakéregből. Ha egy vadpulykát, örvös galambot vagy erdei fácskát ejtettem el, fölfüggesztettük a zsákmányt egy meggyújtott tölgy mellé vert rúd végére, s a szélre bíztuk vadászsákmányom forгатását a tűz körül. Ettünk sziklabélnak nevezett mohot, ettük a nyirfa cukorédes héját s a májusi almát, melynek olyan ize van, mint a baracknak és málnának. A fekete dió, a

⁷ A pálinkát nevezik így az amerikai vadak.

jávor- és szumákfa szolgáltatta a bort ebédünkhöz. Néha elmentem keresni a nád között egy növényt, melynek kürtös hosszú kelyhe egy pohárnyi tiszta színharidot tartalmazott. Áldottuk a gondviselést, mely egy virág gyöngé szára helyezte tiszta forrást büzhödő mocsárok közepett, miként a bűtől marcangolt szív fenekére rejté a reményt, miként az élet nyomorainak öléből szokta fölfakasztani az erényt.

Oh! de nem sokára azon meggyőződésre jöttem, hogy Atalának látszó nyugalmaiban csalatkozám.

Minél tovább haladtunk, annál szomorúbbá vált. Olykor ok nélkül összerázkódott s hirtelen visszafordítá fejét. Olykor azon kaptam rajta, hogy szenvedélyes tekintet szegzett rám s azután mély búban nézett föl az égre. A mi engem leginkább kétségbe ejtett, egy titok, egy lelke mélyén rejtő gondolat vala az, melyet én szemeiből olvastam ki. Szünetlenül vonván magához és ismét eltaszítván magát élesztve és ismét lerombolva reményeimet; midőn már azt hittem, hogy kissé behatoltam szívébe, ismét ugyanazon a ponton találtam magamat. Hányszor mondotta nekem:

- Oh ifju kedvesem! szeretlek, mint az erdők árnyát a nap forróságában. Szép vagy te, mint a vadon, minden virágaival, minden szellővel együtt. Ha föléd hajlom, reszketek; ha kezem a tiedbe zárul, azt hiszem, hogy mindjárt meghalok. Multkor, míg keblemre borúlva pihentél, a szél arcomra zilálta fürteidet: azt hittem, hogy láthatatlan szellemek gyöngéd érintését érzem. Igen, én láttam az Occona hegy őzikéit, hallottam életes férfiak beszélgetéseit; de az őzek szelidsége és az aggok bölcsesége nem oly kellemesek, nem oly meghatók, mint a te szavaid. És mégis, szegény Saktász! én nem leszek neked soha feleséged!

Az örökös ellenmondások Atala szerelme és vallása közt, gyöngédségének odaadása és erkölcsének szűziessége, jellemének büszkesége és mély érzelműsége, lelkének magasztossága a nagy -, fogékonysága a kis dolgokban: mindez egy kimagyarázhatatlan lény nyé tette őt előttem. Gyöngé uralmat nem gyakorolhatott Atala egy férfi fölött; ő, ki teljes volt szenvedéllyel, teljes vala hatalommal is; vagy imádni kellett őt vagy gyűlölni.

Tizenöt éji fárasztó utazás után az Allenghany hegylánczhoz jutottunk s elértük egy ágát a Tennessee folyónak, mely az Ohioba ömlik. Atala tanácsától segítve, egy sajkat építettem s bevontam azt a szilvafa gyantájával, előbb a kéregdarabokat csörgőkerekkel kötözvén össze. Azonnal hajóra is szállottunk s engedték magunkat a folyó árájától vitetni.

Stikoe indián falu, pyramisszerű sírjaival s romban heverő kunyhóival balról tünt elő, a mint egy előfokot körülhajóztunk; jobbról pedig Keow völgyét hagytuk el, melynek véglátponjtján Jore falu kunyhói függenek a hasonló hegy szirthomlokzatán. A folyó, mely bennünket magával ragadt, magas és meredek sziklák közt folyt, melyeknek végponjtján a lenyugvó napot szemléltük. E mély csöndbe merült magányt nem zavarta ember jelenléte. Egyetlen indián vadászt láttunk, ki kezijára támaszkodva s mozdulatlan állva egy szikla csúcsán, ércszoborhoz hasonlított, melyet e vadon nemtőjének emeltek a hegytetőn.

Atala és én emeltük hallgatagságunkkal a jelenet némaságát. Egyszerre azonban megcsöndíti a száműzetés leánya kesergő, búbanatos hangját; énekelt a messze elhagyott hazáról:

«Boldogok, kik nem látták még az idegen ünnepélyek füstjét és csak atyáik lakomáinál ültek!

«Ha a Mississippi kék szarkája Florida picziny papagájának mondaná: Miért keseregsz oly búsan? Nincsenek-e itt számodra szép vizek, kellemes árnyak s mindenféle eledel, szintűgy, mint erdeidben? Igen - felelné a röppenő madárka - de fészken ott maradt a jázmin-bokorban; ki hozza azt el nekem? És az én rónahazám napját, visszaadhatod azt énnekem?

«Boldogok, kik nem látták az idegen tűzhely füstjét és csak atyáik lakomáinál ültek!

«Fáradalmas út órái után leül a vándor szomorúan. Szemléli maga körül az emberek hajlékait; a vándornak nincs tenyérnyi helye is, a hol fejét lehajtaná. A vándor kopogat a kunyhón, keziját leteszi az ajtó mögé, szállást és nyughelyet kér. A gazda elutasító intést tesz kezével, a vándor újra fölveszi iját és visszatér a vadonba.

«Boldogok, kik nem látták az idegen tűzhelyének füstjét s csupán atyáik lakomáinál ültek!

«Csodás történetek, a kandalló körül beszélve el, gyöngéd ömlengései a szívek, hosszú és az életre oly nélkülözhetlen megszokása a szeretetnek: ti töltétek be azoknak napjait, kik szülő-földjüket nem hagyták oda! Sírjok hazájokban van; rajta derengenek a nyugvó nap sugarai, a jó barátok könnyei, a vallás szent varázsa.

«Boldogok, kik nem látták soha az idegen ünnepélyek füstjét és csak atyáik lakomáinál ültek.!»

Így énekelt Atala. Panaszhangjait semmi nem zavarta, hullámok fölött sikamló sajkánk szelid zaján kívül. Csak két-három helyen kapta föl azokat egy gyöngé visszhang; az átkiáltotta egy gyöngébbhez, ez ismét egy harmadik még sokkal gyöngébbhez. Azt hitte volna az ember, hogy két, egykor, mint mi, oly boldogtalan szerelmesek lelke, kiket a megindító dallam odacsalt, kedvét leli benne, hogy a dal végső hangjait a hegyek közt vissza-visszasóhajtsa.

Ezalatt a magánosság, a szeretett lénynek szakadatlan jelenléte, sőt viszontagságaink is minden perczen megkettőztették szerelmünket. Ereje kezdte elhagyni Atalát, s a szenvedélyek, kimerítvén testét, már-már diadalt ültek erénye fölött. Szüntelen könnyörgött anyjához; úgy látszék, mintha annak haragvó árnyékát akarná megengesztelni. Olykor kérdezte tőlem, hogy nem hallok-e panaszló hangokat s nem látok-e a földből lángot jöni föl? Én pedig, fáradtságtól kimerülten, de mindig égve a vágytól s gondolva, hogy úgy is talán menthetlenül el vagyok veszve e rengeteg közepén: százszor voltam már azon a ponton, hogy menyasszonyomúl karjaimba zárjam őt, százszor ajánlottam neki, hogy építsünk egy kunyhót itt a folyó partjain és rejtőzzünk el abban. De ő mindig ellenezte. - Gondold meg, szólt hozzám, ifju barátom, hogy a harczos életével hazájának tartozik. Mi egy nő azon kötelességekhez képest, melyeket neked teljesítened kell! Légy bátor, Utalissi fia, ne zugolódjál sorsod ellen. Az ember szíve olyan, mint a folyam szivacsa, mely most a vidám napok idején tiszta hullámot iszik, de majd iszapos habtól dagad meg, ha az ég fölzavarta a vizeket. Van-e azért a szivacsnak joga mondani: Én azt szeretném, hogy soha se legyen zivatar és hogy a nap soha ne süssön égető sugarakkal.

Oh René! ha félsz a szív háborgásától, a magánytól kell óvakodnod. A nagy szenvedélyek zárkóztak szoktak lenni; a vadonba vinni, annyit tesz, mint uralmokba helyezni be őket. Gondtól és félelemtől elgyötörten, kiteve annak, hogy ellenséges indiánok kezébe esünk, hogy a vizek nyelnek el, hogy mérges kigyó mar meg, hogy a vadak tépnek szét, alig-alig találva csak szűk táplálékot is, és nem tudva, merre irányozzuk már most lépésünket: úgy látszék, hogy szenvedéseink már nem növekedhetnek többé, midőn egy véletlen esemény a mértéket csordultig betöltötte.

A kunyhóktól való menekülésünknek huszonhetedik napján történt ez. A tűzhónap⁸ kezdette meg futását; minden jel vihart hirdetett. Azon óra tájban, mikor az indián nők fölfüggesztik a mezei szerszámokat a szádafa ágaira és a kajdácsok elbúznak a cziprusok odúiba: az ég elkezdett borúlni. A magány hangjai elenyésztek, csönd lett a vadonban, az erdők fölött mély nyugalom terült el. Nem sokára távoli mennydörgés moraja, a mint közelebb-közelebb jött ezen, a világgal egykorú rengeteghez, hatalmas zúgást keltett a fák között. Az elmerüléstől félve, siettünk a folyó partjára szállani s elvonulni az erdőbe.

⁸ Julius hónap.

A hely, hol kiköténk, mocsáros terület vala. Csak bajjal hatolhattunk előre a szűrös magyal boltívei alatt, a vadszőlő vesszői, indigószárak és kúszó növények között, melyek lábainkat zsineg módjára behálózták. Az iszapos föld süllyedezett köröttünk s készen lehettünk minden pillanatban, hogy sárgödör nyel el bennünket. A számtalan rovarok, roppant denevérek majdnem szemünket verték ki; csörgő kigyók csörömpöltek mindenfelé; farkas, medve, falánk borz, a kis tigris, melyek e rejtőhelyekre búttak, betölték azokat ordításukkal.

Ezalatt a sötétség megkétszereződik; a terhes föllegek az erdő árnyába ereszkednek alá. A borulat meghasad s a villám egy gyorsan ellobbanó tűzbarázdát rajzol. Rohamos szél szakad föl nyugot felől, felhőt felhőre hömpölyítve; az erdők meg-meggörnyednek, az ég percről-percra meghasad s a repedéseken át új egek és lángoló mezők láthatók. Mily borzasztó, mily nagyszerű látvány! A villám fölgyújtja az erdőt; az égés elterjed a fákon, mintha lángfürteik nőnének; szikra- és füstoszlopok ostromolják a felhőket, melyek a roppant lángtengerbe ontják alá villámaikat. Azután sűrű homályba burkolja a Nagy Szellem a hegyeket; e megmérhetetlen zúr öléből zavaros moraj támad föl; összevegyül a szelek zúgása, fák csikorgása, a vad állatok bőgése, a tűzlángok zuhogása, a villám sokszoros lecsapása, mely sutorogva alszik ki a vizekben. Oh, a Nagy Szellem ért ahhoz!

E pillanatban is Atalán kívül nem láttam mást; egyedül ő reá gondoltam. Egy nyirfa lehajló törzse alatt sikerült őt az esőzuhatagtól megvédenem. Azon fa alatt ülve magam is, térdeimen tartva szerelmesemet, lábait kezeim közt melengetve, boldogabb valék, mint a fiatal asszony, midőn szerelmének gyümölcsét először érzi megmozdulni szíve alatt.

A zivatar tombolására figyeltünk, midőn egyszerre csak Atala könnyét éreztem keblemre hullani. - Sziv viharja! - kiálték föl - a te eső csöppje-e ez? - Azután szorosabban karolván át kedvesemet, szólék hozzá: - Atala! te rejtegetsz előlem valamit. Nyisd meg szívedet, oh én szépségem! hisz' oly jól esik az, ha baráti szem tekint lelkünk belsejébe. Beszélj el nekem azt a fájdalmas titkot, melyet oly állhatatosan takargatsz előlem. Oh! tudom én azt! te hazádat siratod! - Azonnal viszonzá ő. - Ember fia, hogyan siratnám én hazámat, mikor atyám nem is a pálmák honából való volt! - Hogyan? - válaszoltam én mély bámulattal - atyád nem a pálmák honából való volt? Hát ki hozott téged erre a világra? Felelj! - Atala e szavakat mondá:

- Mielőtt anyám Simighán harczoshoz menyasszonyi hozományúl harmincz kanczát, húsz bölényt, száz mérő makkolajat, ötven hódbőrt és sok más gazdaságot vitt volna, ismert ő egy fehér bőrű embert. Anyámnak anyja azonban leányának arcát vízzel megfecskené s kényszerítette, hogy menjen nőül a nagylelkű Simighánhoz, ki hasonló vala egészen egy királyhoz, ki tiszteletben vala a népek előtt, mint egy nemtő. De anyám azt mondta új férjének: - Az én méhem fogadott magába. Ölj meg engem! - Simighán válaszolt neki: - A Nagy Szellem óvjon meg engem oly rossz cselekedettől. Nem csonkítlak meg, nem vágom le se orrodát, se füleidet, mivelhogy őszinte valál s csalással nem mocskoltad be nászágyamat. Méhed gyümölcse az én gyümölcsöm leend, nem látogatlak meg a rizsmadár elköltözte előtt, míg a tizenharmadik hold nem ragyog föl. Ez idő alatt aztán kiszálltam anyám öléből, kezdettem nőni, s büszke voltam, mint egy spanyol- és mint egy vadnő. Anyám keresztyénné növelt, hogy az ő istene és atyám istene az én istenem is legyen. Azután meglátogatta őt a szerelem emésztő bánata és leszállott a bőrökkel megbélelt gödörbe, melyből soha többé nem jó vissza az ember.

Ez volt Atala története.

- És ki volt hát atyád, szegény árva? - kérdezém tőle. - Hogy nevezték a földön az emberek s mely nevet viselt a szellemek közt?

- Én soha nem mostam atyám lábát - mondá Atala; - csak azt tudom, hogy nővérevel élt Sz.-Augustin városban és hogy mindig hű maradt anyámhoz. Fülöp volt neve az angyalok közt, az emberek úgy hívták, hogy Lopez.

E szavakra oly kiáltás tört ki belőlem, hogy a vadon visszhangzott bele s örömujongásaim zaja a vihar zúgásába vegyült. Szívemhez szorítva Atalát, zokogva kiálték föl:

- Oh testvérem! oh Lopez leánya! jóltevőm leánya!

Atala rémülten kérdezte, hogy honnan jön fölindulásom; de midőn megtudta, hogy Lopez volt nemeslelkű gazdám, ki Sz.-Augustinban fiává fogadott, s kit azért hagytam el, hogy szabad legyenek: ő maga is örömtől és zavartól fogódék el.

Szívünk csordultig telt meg örömmel, midőn ez a testvéri barátság is beszállott hozzánk, hogy szeretetét szerelmünkhez kapcsolja. Ezentúl Atala küzdelmei hiábavalókká kezdtek lenni; hiába éreztem, hogy egyik kezét kebléhez emelte s valami rendkívüli mozdulatot tett; már megragadtam őt, már megrészegültem lehetétől, már a szerelem varázsitalát ittam ajkain. Szemeimet égre emelve, villámok fényénél, az Örökkévaló jelenlétében, karjaim közt tartottam menyasszonyomat. Menyegzői pompa! méltó szerencsétlenségünk és szerelmünk nagyságához; fölséges erdők, melyek folyondáros ágaitokat s lombkúpjaitokat nászágyunk függőnyei s mennyezeteként rengettétek fölöttünk; lánggal lobogó fenyők, melyek lakodalmi fáilyáinkat képeztétek; megáradt folyam, mormoló hegyek, rémítő és magasztos természet: mind csak arravalók valátok-e ti, hogy megcsaljatok bennünket s nem tudtátok-e csak egy perczre is titokzatos borzalmaitokba zárni egy szegény ember boldogságát!...

Atala már csak gyöngé ellenállást tanúsított, már közel voltam a boldogság pillanatához, midőn egy viharos villám, ropogó dörgéstől követve, széthasítja az árnyak sűrűjét, betölti az erdőt kénszaggal és világossággal s lábunk elé vág egy szétforgácsolt fát. Mi futásnak eredünk. Oh, édes meglepetés!... a mély csöndben, mely a mennydörgést követte, harangszót hallunk? Megdöbbenve hallgatunk mindketten e hangra, mely oly szokatlan a vadonban. Ugyane perczben egy kutya kezd ugatni a távolban, mindjobban közeleg, megkettőzi csaholását, hozzánk érkezik, örömeiben vonítva hengerül lábaink elé: majd egy öreg remete, kezében kis lámpát tartva, jött felénk az erdő homályán keresztül.

- Legyen áldott a gondviselés! - kiáltott azonnal, a mint bennünket észrevett. - Jó régóta kereslek benneteket. Kutyám érezte közelléteket a zivatar kezdete óta s ő kalauzolt ide. Jó Isten! milyen ifjak! Szegény gyermekek! szegény gyermekek! mennyit kellett kiállaniok! No menjünk! Hoztam egy medvebőrt, az jó lesz annak a fiatal nőnek; egy kis bor is van kulacsomban. Dicsértessék az isten minden munkáiban! nagy irgalmú ő és véghetetlen az ő jósága!

Atala a szerzetes lábaihoz borúlva, mondá:

- Imádság főnöke! én keresztyén vagyok; az ég küldött el téged megmentésemre.

- Lányom - felelé a remete, fölemelve őt - mi meghúzzuk rendesen a térítő szerzet harangját éj és zivatar idején, hogy hívójelt adjunk az idegennek, s az Alpokon és Libánon hegyén lakó testvéreink példája szerint betanítottuk kutyánkat az eltévedt utasok fölfedezésére.

A mi engem illet, én alig tudtam felfogni a remete e szavait; ez a keresztyéni szeretet előttem oly emberfölöttinek tűnt föl, mintha csak álmodnám. A kis lámpa fényénél, melyet tartott a szerzetes, víztől csepegő szakállát és haját pillantám meg; lábait, kezeit és arcát véresre karczolta a tüske.

- Aggastyán! - szólítám meg végtére - micsoda szived van neked, ki nem féltél, hogy a villám agyonsujt?

- Félni! - válaszolt az öreg némi hevesességgel - félni, mikor emberek forognak veszélyben, kiknek én segélyekre lehetek! Ugyan méltatlan szolgálja volnék én Jézus Krisztusnak!

- De tudod-e - szólék - hogy én nem vagyok keresztyén?

- Fiatal ember! - válaszolt a remete - kérdeztem-e én hitedet? Jézus Krisztus nem mondta: Az én vérem ezt váltja meg és nem amazt. Ő meghalt a zsidóért és pogányért, ő nem látott az emberekben mást, csupán testvéreket és szerencsétleneket. A mit én itt művelek érettetek, az igen csekély dolog; másutt egészen más gyámolítást lelnétek; de annak érdeme nem szabad hogy a papokra háramoljék vissza. Mik vagyunk mi, gyöngé remeték, hanem ha gyarló eszközei egy mennyei kéznek? És melyik harcos volna elég gyáva, hogy hátráljon akkor, midőn főnöke, kezében kereszttel, homlokán töviskoronával, jár előtte, segélyt viendő az embereknek?

E szavak megragadták szívemet; csodálat és elérzékenyülés könnyei hullottak szemeimből.

- Kedves gyermekeim! - mondá a térítő - én ez erdőkben a ti vad testvéreitekből alkottam egy kis nyájat és azt vezérlem. Barlangom meglehetősen közel van ide a hegyen; jöjjetek hozzám fölmelegedni; nem fogjátok ugyan ott az élet kényelmeit fölhaladni, de találtok legalább hajlékot; még azért is köszönettel tartozunk az isteni jósnak, mert hány ember van, ki abban is szükségét lát.

A földművesek.

Vannak igazak, kiknek lelkiismerete oly nyugodt, hogy nem is lehet hozzájuk közel lenni a nélkül, hogy részeseivé ne legyünk a lelki békének, mely szívökből és beszédökből - úgy szólván - kiárad. Minél tovább beszélt a remete, annál inkább éreztem szenvedélyeimet csillapodni keblemben; sőt még a vihar is elvonulni látszék az ő szavára. A felhők nemsokára széteszlottak annyira, hogy lehetségessé vált elhagynunk menhelyünket. Kimentünk az erdőből s egy magas hegyhátra kezdtünk fölfelé mászni. A kutya elől járt, a kialudt lámpát egy bot végén vivé. Én Atala kezét fogtam s a hittérítő után mentünk. Gyakran visszafordult ő felénk, szánalommal szemlélvén szerencsétlenségünket és fiatalságunkat. Egy könyv függött nyakán s egy fehér botra támaszkodott. Termete magas vala, arcza halvány és sovány, kinézése egyszerű és nyílt. Vonásai nem élettelenek és elmosultak voltak, milyenek a szenvedély nélkül született emberéi szoktak lenni; látszott, hogy sok rossz napokat élt le; homlokának redői a szenvedélyek szép sebhelyeit mutatták, melyeket az erény s isten- és emberszeretet gyógyítottak meg. Ha előttünk mozdulatlanul állva beszélt: hosszú szakálla, szerényen lesütött szemei, hangjának szeretetteljes csöngése, mind bizonyos nyugalmat és magasztosságot tükrözött vissza. A ki, mint én, Aubry atyát botjával és imakönyvével egyedül mende-gélni látta a vadonban, az igazi fogalmat alkothat magának egy keresztyén földi vándorról.

A hegyi ösvényeken tett félórányi menetel után megérkeztünk a hittérítő barlangjához. Röpkénylombok közt s az esőtől a szikláról letépett tökindákon keresztül bementünk abba. Nem volt a barlangban egyéb, csupán dinnyelevélből készített fekhely, egy tökhéjből készült vízmerítő edény, néhány faedény, egy ásó, egy szelidített kigyó s egy kőlapon, mely asztal gyanánt szolgált, a feszület s a keresztyének szent könyve.

A régi napok embere száraz levéllel tüzet gyújtott, tengerit morzsolt össze két kő közt, pogácsát csinált abból s a hamuba tette, hogy megsüljön. Midőn ez a pogácsa a tűzön szép aranszínűvé vált, egészen forrón elének tette egy jávorfa-edényben. Az est visszanyerte vidámságát; a «nagy szellem» szolgálja felszólított bennünket, hogy ülünk a barlang nyílása elé. Követtük őt e helyre, mely határtalan kilátást nyújtott a vidék fölött. A zivatar marad-

ványa ziláltan kóválygott kelet felé; az erdő tüze, melyet a villám gyújtott föl, még csillogott a távolban; a hegy alján egy fenyőerdő egészen le volt döntve az iszapba; a folyó zavaros hullámai sáros agyagföldet, fatörzseket, állathullákat s döglött halakat - melyek ezüstös hasukkal fölfelé lebegtek a vízszínen - sodortak magokkal.

E jelenet látományai között beszélte el Atala történetünket a hegy öreg nemtőjének. Szíve ellágyult az aggastyánnak, könnyei szakállára peregtek alá.

- Gyermekem, - szólt Atalához, - Isten kezébe kell letenni szenvedéseiteket, kinek dicsőségéért már oly sokat tettetek; ő visszaadja nektek a nyugalmat. Látjátok-e, hogy füstölögnek az erdők, hogy apadnak el a megáradt hegyi patakok, hogy oszlnak szét a fellegek; hiszitek-e, hogy a ki ily zivatart le tud csöndesíteni, nem tudná lecsillapítani az emberszív háborgását? Ha nincs jobb menedékhelyetek, kedves leányom! fölajánlok nektek egy helyet azon nyáj közepett, melyet én voltam szerencsés Jézus Krisztushoz szólítani. Saktászt oktatni fogom a keresztyén hitben s férjül adom hozzád, mielőtt magát méltónak mutatja arra.

E szavakra térdre estem a remete előtt és örömkönnyeket sírtam. De Atala halvány lett, mint a halál. Az aggastyán jószágosan emelt engem föl s én akkor vettem szemügyre, hogy mindkét keze meg van csonkítva. Atala egy pillanat alatt fölfogta szerencsétlenségét.

- Oh, a barbárok! - kiáltott föl.

- Lányom! - válaszolt az öreg szelid mosolylyal, - mi ez ahhoz képest, a mit isteni mesterem szenvedett? Ha bálványimádó indiánok bántottak is engemet, hiszen ők szegény vakok, kiket Isten egy napon megvilágosítand. Én még jobban szeretem őket azon mértékben, a mint ellenem gonoszt követtek el. Nem tudtam otthon maradni hazámban, hova visszatértem és a hol egy magasztos lelkű királynő azon tiszteletben részesített, hogy apostoloskodásom e csekély jeleit megtekinteni kívánta. És minemű dicsőségesebb jutalmat kaphattam volna fáradozásaimért, mint azt, hogy megnyertem vallásunk fejétől az engedélyt, ezen megcsonkított kezekkel végezhetnem a szent áldozást? Ily megtiszteltetés után nem volt más hátra, mint hogy arra érdemessé igyekezzem tenni magamat; visszajöttem tehát az új világba, hogy éltem hátralevő részét Isten szolgálatára szenteljem. Nem sokára harmincz éve, hogy e vadonban lakom, s holnap huszonkét éve lesz, hogy e sziklát birtokomba vettem. Midőn e vidékre érkeztem vala, csupán kóborló családokat találtam itt, kiknek erkölceik szilajak, éltek nagyon nyomorú volt. Én hirdetem nekik a béke szavát és erkölceik fokként szelidültek. Most egyesülve élnek itt a hegy tövén. És míg az üdvösség útját mutogattam nekik, igyekeztem őket az élet legnélkülözhetetlenebb mesterségeire is megtanítani; a nélkül azonban, hogy nagyon is messze vittem volna őket, inkább megtartottam e becsületes embereket azon egyszerűségben, mely a boldogság föltétele. Én magam pedig, félvén, nehogy jelenlétem terhes legyen rájuk, visszavonultam e barlangba s ide jönnek ők tanácsot kérni tőlem. Itt, távol az emberektől, csodálom Istent az ő magános vadonjainak nagyszerűségében; itt készülök a halálra, melyet öreg napjaim immár előre hirdetnek.

Szavait bevégezve, térdre borult a remete, s mi is követtük példáját. Fönhangon kezdett egy imát mondani, melyre Atala felelgetett. Keleten még villámfényben úszott az égbolt; nyugaton pedig három nap csillogott egyszerre a felhőkön. Néhány a vihartól szétriasztott róka előrenyujtott orral szaglálódott a mélységek széle fölött; hallani lehetett a növények reszketését, a mint az esti szellőtől szikkadozva, levert kocsányait újra fölemelték.

Bementünk ismét a barlangba, hol a remete cziprus-moháiból készített ágyat Atala számára. Mély tikkadság tükröződött a szűznek szemeiben és mozdulataiban; oly tekinteteket vetett Aubry atyára, mintha vele valamely titkot óhajtana közölni; azonban úgy látszik, hogy valami visszatartja szándékában; talán az én jelenlétem, talán bizonyos szemérem, vagy vallomása sikertelenségének gondolata. Hallottam, hogy az éj közepén fölkel, kereste a remetét, a ki

azonban, a mint a fekhelyet elkészítette, elment az ég szépségét csodálni s imádkozni az Istenhez a hegy tetőjén. Elmondta nekem másnap, hogy az szokása neki, még tél idején is, mivel gyönyörét leli annak nézésében, hogy az erdők miként hintázzák megkoppasztott csucsait; szemlélni az égen repülő felhőket, hallani a szelek és a vadon zuhatagjainak moráját. Nővérem tehát kénytelen volt ágyára visszatérni, hol el is szenderült. Oh, jaj nekem! én reménynyel eltelve, Atala gyöngeségében csak a bágyadtság mulékony jeleit láttam!

Másnap a pirók és gúnyos rigó énekére serkentem föl, melyek a barlangot környező akác- és babérfákon fészkeltek. Kimentem szakasztani egy magnolia-rózsát; föltűztem a hajnal könnyeitől nedves virágot alvó Atalám fejére. Azt reménytettem - hazám vallásos hite szerint - hogy e virágnak egy harmatcsöppjébe valamely anyja emlőjén meghalt kis gyermek lelke szállott, s azt egy boldog álom leendő menyasszonyom keblébe viszi át. Azután fölkerestem gazdánkat. Rám várakozva találtam; egy vénség miatt kidőlt fenyő törzsén ült, köntöse széleit két zsebéhez akasztva föl; kezében pedig olvasót tartott. Fölszólított, hogy menjek vele a térítői telepre, míg Atala nyugszik. Ajánlatát elfogadtam s rögtön útra keltünk.

A hegyről lemenőben néhány tölgyet vettem észre, melyekre mintha a nemtők rajzoltak volna különös jegyeket. A szerzetes elmondá, hogy ő maga metszette be azokat s hogy azok egy régi, Homér nevű költőnek versei s egy másik még régibb költő mondásai, a kit Salamonnak neveztek. Volt valami rejtélyes összhang a régi idők ezen bölcsesége s a mohrágta versek közt s a vén remete, ki azokat bemetszé és a tölgyek közt, melyek neki könyvül szolgáltak.

Az ő neve, kora, kiküldetésének napja is föl volt jegyezve egy nádra, mely a fák alatt nőtt. Csodálkozám ez utóbbi emlék törékeny voltán.

- Tovább tart az is még, mint én, - válaszolt a jó öreg - s többet ér, mint azon kevés jó, a mit én tettem.

Innen egy völgy nyílásához értünk, hol csodás művet pillantottam meg. Egy természetes hid volt az, hasonló a Virginiában levőhez, melyről talán hallottál már beszélni. Az emberek, fiam! kivált pedig a te hazádbeliek, gyakran utánozzák a természetet s másolatuk mindig törpén üt ki. Nem így van a természettel, mikor az látszik utánozni az emberek műveit, mert a természet ilyenkor is mintaremekeket szokott alkotni. Hidakat ver egyik hegy csúcsától a másik hegy csúcsáig, felhőkbe nyúló utakat készít, folyamokból csatornákat vezet le, hegyeket oszlopokká vés ki, tengerekből medenczét teremt.

Keresztülmentünk e hid egyetlen íve alatt s más csodaművet láttak szemeink. A térítőtelep indiánjainak temetője volt az, vagy a *halál ligete*. Aubry atya megengedte az ujon megtérteknek, hogy ősi szokásuk szerint temetkezzenek, hogy sírkertjöknek régi vad nevét megtartsák; csupán egy keresztel szentelte föl ezen helyet⁹. A kert mint valami közös szántóföld, annyi darabra volt fölosztva, a hány család lakott a telepen. Minden részlet külön-külön egy-egy berket alkotott, mely változatosan volt berendezve azoknak izlése szerint, kik ültették. Egy csermely kigyózott nesztelenül e liget közepén, a *béke csermelyének* hívták azt. A lelkek e mosolygó menhelye keletről azon hidtól vala bezárva, mely alatt eljöttünk, két halom szegélyezte észak és dél felől, csupán nyugotra nyílt belőle szabad kilátás, hol egy nagy fenyő-erdő emelkedett. Ezek a vörös, zöldesen márványozott fák sudarai, csúcsukig ágak nélkül nyulva föl, magas oszlopokhoz hasonlítanak, s a holtak e templomának oszlopcsarnokát képezték. Áhitatos moraj uralgott vala abban, hasonló az orgona tompa zúgásához a templom boltívei alatt; de ha a szentély belsejébe ment be az ember, ott csak a madarak himnuszait hallá, melyekkel a holtak örök emlékét ünnepelték.

⁹ Aubry atya úgy tett, mint a jezsuiták Chinában, kik megengedik a benszülötteknek, hogy ősi szokásuk szerint kertjeikben temessék el rokonaikat.

A ligetből kiérve, a missió falva tűnt föl előttünk. Tó partján feküdt az, virággal hintett róna közepén. Magnolia- és tölgy-fasor között jutottunk oda, melyek egyikét szegélyezték azon régi utaknak, milyenek a Kentuckyt és Floridát elválasztó hegyek felé találhatók. Az indiánok, mihelyt észrevették lelkipásztorukat a síkon, azonnal abbahagyták munkájukat és siettek felé. Egyik ruháját csókolta, mások segítették menésében; az anyák fölemelték karjaikon kisdedeiket, hogy megmutassák nekik a Jézus Krisztus emberét, ki könnyekben tört ki. Menetközben tudakozódott, hogy mi adta magát elő a faluban; tanácsot adott ennek, szeliden feddette amazt; beszélt az aratásról, a gyermekek oktatásáról, vigaszt nyújtott a szenvedőknek s Isten nevét minden mondásába beszötte.

Ily kíséret között egy nagy kereszt alá jutánk, mely az út szélén állott. Itt szokta az Isten szolgálja vallásának szertartásait végezni. - Kedves ujdonszülötteim az Urban! - szólott a tömeghez fordulva - egy testvérünk s egy asszony-atyánkfia érkezett hozzánk s mi örömünket még inkább növeli, látom, hogy az isteni gondviselés megkimélte tegnap vetéseinket. Ime! két nagy ok, hogy ezért hálát adjunk neki. Nyujtsunk hát szent áldozatot Istennek s nyilvánítson kiki mély áhitatot, élő hitet, határtalan hálát és alázatos szívet.

Az Isten papja azonnal fehér talárt ölt magára, mely eperfa háncsából készült; a szentelt edényeket előveszik, a kereszt aljában levő ládából; az oltárt fölállítják egy szikladarab fölött, vizet merítenek egy közeli forrásból, vad szőlőfürtből kerül ki az áldozati bor. Mindnyájan letérdeltünk a nagy fűben; az isteni tisztelet megkezdődött.

A hajnal, föltünvén a hegyek mögött, lángba borítá keletet. Minden arany- és rózsaszínt öltött a vadonban. Az annyi ragyogvány által előre hirdetett napcsillag fölkelte végre a fénytengerből s első sugara a szentelt ostyára szállt, melyet a pap e pillanatban emelt magasra. Oh szent varázsa a hitnek! Oh, magasztos nagyszerűsége a keresztyén imádásnak! Áldozáru egy öreg remete, oltáru egy szikla, templomul a vadon, gyülekezetül ártatlan vademberek! Nem, én csöppet sem kétlem, hogy azon perczen, a mikor a földre borultunk, betelt a nagy titok, Isten leszállott a földre, mert én éreztem, hogy szívembe beszállott.

Az áldozat után, melynél csupán Lopez leányának éreztem hiányát, bementünk a faluba. Ott a legmeghatóbb vegyülete uralgott a társadalmi és a természeti életnek. Az ősi puszta egy nagy czipruserdejének szögletében a kezdetleges földművelés képe volt szemlélhető; aranykalászkok hullámozottak a ledöntött tölgyderék fölött; egy nyár kévéje foglalta el a háromszázados tölgy helyét. Lángba borított erdőket lehetett látni mindenfelé, a mint sűrű füstgomolyokat bocsátottak az ég felé; azután az eke haladt előre lassan a gyökérmaradványok közt. Mérnökök jártak-keltek hosszú lánczokkal az elfoglalt területet kiosztani; a bíróságok meghatározták az első tulajdont; a madár odahagyta fészket; a vadállat odúja kunyhóvá változott át; hámorok zugása lett hallható; a fejszecsapások utoljára bolygatták föl a visszhangot, mely maga is haldoklóban volt azon fákkal együtt, melyek közt eddig megvonta magát.

Gyönyörködve bolyongtam e jelenetek között, melyeket még kedvesebbé tett előttem Atala képe s a boldogság álma, melyben szívemet ringatám. Bámultam a keresztyénség diadalát a műveletlen élet fölött; láttam, hogy az indián mikép polgárisul a vallás szavára; jelen voltam az ember és a föld első jegyváltásánál; az ember e nagy szerződésben átruházta a földre az ő verejtékének örökségét; s a föld ezért viszont kötelezi magát, hogy az aratás kévéit, az ember gyermekeit és hamvait hűségesen fogja hordozni.

Ezalatt egy gyermeket hoztak a térítő elé, ki megkeresztelte azt virágos jázmin közt, forrás partján, míg másfelől - a játék és munka közepett - egy koporsó indult a halál ligetébe. Két jegyes egy tölgy alatt fogadta el a házassági áldást s aztán elhelyezték őket a vadon egyik zugában. A lelkipásztor elől ment, itt és ott áldást mondva a sziklára és a fára és a forrásra; mint a keresztyének szent könyve szerint Isten hajdan megáldá a még nem szántott földet, adván azt örökségül Ádámnak. Ez a menet, mely nyájaival elegyesen követé szikláról sziklára

tiszteletreméltó főnökét, megilletődött lelkem előtt az első családok azon vándorlását jeleníté meg, mikor Sem gyermekeivel az ismeretlen világon keresztül előrehatolt, követvén az előtte haladó napot. Meg akartam tudni a szent remetétől, hogyan kormányozza gyermekeit; mire ő nagy szíveséggel válaszolt:

- Nem adtam nekik semminemű törvényt; csupán arra tanítottam meg őket, hogy szeressék egymást, imádják az Istent, reméljenek egy jobb életet. A világ minden törvényét magába zárja ez. Láthatsz a falu közepén egy, a többenél nagyobb kunyhót; az esős időszaknál az szolgál kápolnául. Ott összegyűlnek reggel és este dicsőíteni az Urat s ha én nem vagyok jelen, egy aggastyán végzi az imát, mert az öreg korral, mint az anyasággal, bizonyos papi méltóság van összekötve. Azután kimennek a mezőre munkálkodni; és ha szinte a birtokok szét vannak osztva, hogy a gazdálkodást mindenki megtanulja, de a gabona közös raktárba helyeztetik el, hogy a testvéri szeretetet főtartsuk. Négy aggastyán osztja szét egyenlően a munka termékeit. Gondold még ehhez a vallásos szertartásokat, a sok szent éneket, a keresztet, mely mellett az isteni szolgálatot végeztem, a szilfát, mely alatt szép napokon szoktam prédikálni, búzaföldjeinkhez közel eső sirjainkat, folyamainkat, melyekbe kisdedeinket és ezen új Bethánia Szent Jánosait be szoktam meríteni; akkor tökéletes fogalmat szereztél Jézus Krisztus e birodalmáról.

A remete szavai elbájoltak. Éreztem ez állandó és foglalt élet fensőbbiségét a vadak kóbor és henye élete fölött.

Oh, René! nem zugolódok én az isteni gondviselés ellen; de megvallom, hogy fájó bánat keserű érzése nélkül soha nem tudok visszaemlékezni ez evangéliomi társaságra. Mily boldoggá tette volna életemet egy kunyhó e partokon, Atalával! Ott bevégeztem volna minden bolyongásaimat; ott egy feleséggel, nem ismerve az emberektől, elrejtve boldogságomat az erdők ölébe, ott megfutottam volna életemet, mint azon folyók, melyeknek a vadonban még csak nevök sincs. És e béke helyett, melylyel akkor magamat biztatni merészeltem, mennyi vihar közt rohantak le napjaim! Örökös játéklapdaja a sorsnak, kivette minden partra, számüzve hosszú időre hazámból, visszatértemkor nem találva mást, mint romba dőlt kunyhómat, sírban nyugvó barátaimat: ennek kellett vala Saktász végzetének lennie!

A dráma.

Ha boldogságom álmodozása élénk volt, rövid tartamú is vala, s a fölébredés várakozott már rám a remete barlangjában. Meglepett, midőn déltájban oda érkezénk, hogy Atalát nem láttam élénk jöni. Valami hirtelen rémület fogott el. A barlanghoz menve, nem mertem Lopez leányát előszólítani; képzelődéstől elfogult szívem egyaránt megrettent volna, akár hang, akár hallgatás következett vala kiáltásomra. Még inkább elijesztve a homálytól, mely a sziklás bemenetnél uralgott, mondtam a hittérítőnek: Oh, kérlek: téged az ég kísér és bátorít; lépj be e homályba.

Mennyire gyöngé az, kin a szenvedélyek uralkodnak! Mily erős az, ki Istenben bízik! E jámbor, hetvenhat évtől meghervasztott szívben több bátorság vala, mint az én ifjuságom egész hevében. A béke embere belépett a barlangba, én pedig künn maradtam, eltelve félelemmel. Csakhamar lassú erőtlén hang, sóhajtáshoz hasonló, szállt ki a szikla mélyéből s megüté fülemet. Kiáltásba törve ki, újra visszanyert erővel rohantam a barlang éjébe... Oh, atyáim szellemei, egyedül ti ismerhetitek azon látományt, mely szemeim előtt kitérult!

A remete egy fenyőfáklyát gyújtott meg, reszkető kézzel tartá Atala ágya fölé. A szép ifju nő félig könyökére támaszkodva, ott feküdt haloványan, szétzilált fürtjeiben. Kínos izzadás

gyöngyei ragyogtak homlokán; félig kialudt tekintete igyekezett még szerelmet kifejezni irántam; ajka még mosolyogni akart. Mint mennykőcsapástól sujtva, merev szemekkel, kitárt karokkal, félig nyílt ajkakkal állottam ott mozdulatlanul. Mély csend uralg e fájdalmas jelenet három személye közt.

A remete először töri meg, mondván:

- Csak a fáradtság által okozott láz ez; és ha Isten akaratában megnyugszunk, ő rajtunk könyörölni fog.

E szavakra szívem elállott vérkeringése újra megindult s a vadember ingatagsága szerint az ijedelem szélsőségéből hirtelen átcaptam a bizalom szélsőségébe. De nem hagyott benne Atala hosszú ideig. Szomorúan rázva fejét, intett, hogy lépünk közelebb fekhelyéhez.

- Atyám! - így szólott a paphoz intézve elgyengült hangon mondott szavait - közel vagyok a halál perczéhez. Oh, Saktász! halld meg kétségbeesés nélkül a gyászos titkot, melyet rejtettem előled, hogy ne tegyelek nagyon boldogtalanná és hogy engedelmeskedjem anyámnak. Kérlek, ne szakaszsz félbe fájdalmad kitörései által, melyek csak siettetnék hátralevő életem még néhány pillanatát is. Sok dolgot kellene elmondanom, és szívem bágyadozó veréseiről... a kimondhatlan fagyasztó súlyról, mely keblemet nyomja... érzem, hogy nem siethetek eléggé.

Néhány pillanatnyi hallgatás után folytatá Atala:

- Szomorú sorsom még talán előbb kezdődött, mint a napvilágot megláttam volna. Szerencsétlenség közt fogantatám anyám méhében, sok kínt okoztam neki s életveszély között hozott a világra. Életemhez nem volt remény; hogy megmentsenek, anyám szent fogadást tőn; föl fogadta az angyalok királynőjének, hogy neki szentelendem szüzességemet, ha életemet megtartja. Végzetes fogadalom, mely engem sirba dönt...

Tizenhatodik évembe léptem, midőn elvesztettem anyámat. Halála előtt néhány órával ágya mellé szólított. Lányom! - szólott hozzám egy hittérítő jelenlétében, ki végső pillanataiban vigasztalá - lányom! tudod, hogy micsoda fogadást tettem éretted. Meg akarnád-e hazudtolni anyádat? Oh, Atalám! oly világban hagylak téged, mely nem méltó egy keresztyén nő bírására, bálványimádók közt, kik üldözik atyád és anyád Istenét, azt az Istent, ki világra híván téged, csodálatosan tartott meg. Oh, kedves gyermekem! ha fölveszed a szüzi fátyolt, csupán csak a kunyhó gondjairól s azon gyászos szenvedélyekről mondasz le, melyek anyád keblét gyötörték. Jőjj hát kedvesem, jőjj! esküdjél a megváltó anyjának képére, e szent egyházi atya és haldokló anyád kezeibe, hogy nem lépsz áruló ellenem az ég színe előtt. Gondold meg, hogy én éretted köteleztem le magamat, azért, hogy megmentsem életedet; és hahogy nem teljesíted fogadásomat, anyád lelkét az örök kínoknak veted alá.

- Oh anyám! miért beszéltél ilyen! Oh szent vallás! mely boldogtalanságomat és boldogságomat adta, mely megsemmisítesz és megvigasztalsz! És te, szenvedélyemnek, mely még a halál karjaiban is emészt, kedves és szomorú tárgya, te, oh Saktász, látod most, hogy szigorú sorsunkat mi hozta ránk!... Könnyeket árasztva, rohantam anyám keblére, megígértem mindent, a mit kívánt. A hittérítő elmondta fölöttem a rémületes szavakat, rám adta a fogadalmi jelvényt, mely engem örökre elkötelezett. Anyám átkával fenyegetett, ha fogadásomat valaha megrontanám; és miután a pogányok, vallásom üldözői, irányában megtörhetlen hallgatást kötött szívemre, karjai közt tartva engem, kiadta lelkét.

- Eleinte nem éreztem esküm veszélyeit. Buzgalommal eltelve, igazi keresztyén nő és a spanyol vérre, mely ereimben csörgedez, büszke levén, magam körött csak kezem bírására méltatlan férfiakat látván: még örvendeztem rajta, hogy nincs más férjem, csak anyám Istene. Azután láttalak meg téged, mint szép fiatal foglyot; megszántam sorsodat, szólani merészeltem hozzád az erdőben, a máglya mellett; akkor kezdtem érezni fogadalmam egész súlyát.

Midőn Atala e szavakat bevégzé, én ökölre szorítva kezemet s a hittérítőre fenyegető tekintetet vetve, fölkiáltottam: - Ez hát az a vallás, melyet annyira magasztaltál előttem! Átok az esküre, mely elrabolja tőlem Atalát! Átok az oly Istenre, mely a természetnek ellenébe szegezi magát! Ember, pap, mivégre jöttél te ez erdőkbe!?

- Hogy téged megmentselek, - szólt az aggastyán rettentő hangon, - hogy szenvedélyeidet megfékezzem s hogy elhárítsam fejedről, te istenkáromló, az égnek haragját! Nagyon jól áll, fiatal ember, neked, ki még alig léptél az életbe, panaszkodnod fájdalmaid miatt! Hol vannak szenvedéseid sebhelyei? Mutass rá a méltatlanságokra, melyeket túrtél! Hol vannak erényeid, melyek egyedül adhatnának némi jogot a panaszra? Minemű hasznos szolgálatokat tettél? Mi jót cselekedtél? Hiszen, boldogtalan! te nem tudsz mást fölmutatni, csupán szenvedélyeidet és mégis az eget merészled vádolni? Ha, mint Aubry atya, harmincz évi száműzetést élsz le e hegyek között, akkor majd nem fogsz oly hirtelenkedve itélni az isteni gondviselés útjai fölött; akkor majd megérted, hogy te nem tudsz semmit, hogy te nem vagy semmi, és hogy nincs oly szigorú büntetés, oly rémítő szerencsétlenség, melyet a romlott test elszenvedni ne volna érdemes.

Az aggastyán villámszóró szemei, mellét verdeső szakállá, mennydörgő szavai Istenhez tették őt hasonlóvá. Fölségétől megsemmisülten, térdre hullva kértem bocsánatot kifakadásomért.

- Fiam! - felelt ő oly szelid hangon, hogy lelkiismeretmardosást kezdtem érezni keblemben, - fiam! nem magam miatt dorgáltalak meg. Hiszen, igazad van, kedves gyermekem, én keveset vittem végbe ez erdőkben s Istennek nincs nálam méltatlanabb szolgája. De hát fiam! az eget, az eget, azt sohasem szabad vádolnunk! Bocsáss meg nekem, ha megsértettelek. De halljuk nővéredet; talán van még mentőszer; ne csüggedjünk el a reményben. Bizony, Saktász! dicső az oly vallás, mely a reményből erényt csinált!

- Ifju barátom! - folytatá Atala, te tanuja valál küzdelmeimnek; pedig annak csak csekély részét láttad, a többit eltitkoltam előled. Nem, a fekete rabszolga, ki verejtékével öntözi Florida forró fövenyét, nem oly boldogtalan, mint Atala volt. Sürgettelek a menekülésre és mégis biztos voltam benne, hogy meghalok, ha eltávozol tőlem; féltem veled elfutni a vadonba és mégis áhitoztam az erdők homályát... Oh, ha csupán szüléket, barátokat, a hazát kellett volna elhagynom; sőt ha csupán (rémítő gondolat!) lelkem üdvének elvesztése lett volna kérdésben!... De a te árnyad, oh anyám! a te árnyad mindig mellettem volt s vádolt gyötrelmeiért! Hallám panaszaidat, láttam a pokol lángjait, melyek téged emésztenek. Éjeim álomtalanok, rémképekkel teljeseek, nappalaim vigasztalanok valának. Az est harmata fölszáradt, a mint égő arczomra hullt; kinyitottam ajakimat a szellőnek; de a szellő a helyett hogy üdülést hozott volna rám, meggyuladt leheletem tüzétől. Mily kín volt szünetlen magam mellett látnom téged, távol az emberektől, mély vadonban, s érezni, hogy közted és köztem ledöntetlen korlát van. Életemet lábaidnál tölteni, szolgálni téged, mint rableány, ételedről, italodról, ágyadról gondoskodni a mindenség valamely ismeretlen zugában; rám nézve a legmagasabb boldogság lett volna; e boldogsághoz közel voltam, de élveznem azt mégsem lehetett. Mily tervekről nem álmodoztam! Mely ábránd nem támadt e szomorú szívben! Olykor szemeimet rád szögezve, képes voltam ép oly oktalan, mint vétkes vágynak vetemedni: majd azt óhajtottam, lennék bár veled egyetlen élő lény a földön; majd egy istenséget érezve, ki engem szörnyű fölindulásaimban visszatartóztatott, azt kívántam, hogy ez istenség semmisülne meg, csakhogy karjaidba zártan gördültem volna mélységből mélységbe az Isten és világ romjaival. Sőt most is... mondjam-e? most is, mikor az örökkévalóság készül elnyelni, midőn a kérlelhetlen bíró előtt készülök megjelenni, e pillanatban is, midőn anyám iránti engedelmességből életemet szüzességem által megemésztetni örömmel látom, - oh, mily rémítő ellentmondás! - sajnálom, hogy nem voltam a tied!

- Leányom! - szakítá félbe a hittérítő - fájdalmad tulságba ragad. A szenvedély e rajongása, melynek magadat átengeded, ritkán igazságos, sőt még nem is természetszerű, és épen azért Isten szemében is kevésbé büntetésre méltó, mert inkább a lélek eltévedéséből, mint a szív romlottságából ered. Távoztasd hát el magadtól e kifakadásokat, melyek úgy is nem méltók ártatlanságodhoz. Aztán, kedves gyermekem! rohamos képzeleted fogadalmad felől is tulságos mérvben ejtett nyugtalanságba. A vallás nem követel emberfölötti áldozatot. Annak valódi érzelmei, mérsékelt erényei sokkal fölötte állanak valamely állítólagos hősiesség fölcsigázott érzelmeinek, erőltetett erényeinek. Ha elestél volna küzdelmeid között, hát hiszen, szegény eltévedt bárány! a jó pásztor fölkeresett volna, hogy visszavigyen a nyájhoz. A megbánás kincsei tárva álltak előtted. Vérpatakok kellene, hogy hibáinkat az emberek előtt lemossuk; Isten előtt egyetlen könyecsepp elégséges! Nyugodjál hát meg, kedves leányom! állapotod nyugodtságot igényel; folyamodjunk Istenhez, ki szolgálainak minden sebeit meggyógyítja. Ha az ő akarata, mint reménylem, hogy kilábolj e betegségéből, irni fogok a quebeci püspökhöz, neki megvan azon hatalma, hogy föloldozzon fogadalmaid alól, melyek szintén csak egyszerű fogadások, s aztán napjaidat férjeddal, Saktászszaal körömben fogod letölteni.

Az ősznek e szavaira hosszasan tartó görcsös vonaglásba esett Atala, melyből csak annyira ocsult föl közönként, hogy borzasztó fájdalmairól jelt tudott adni. - Hogyan! - szólott, két kezeit szenvedélyesen tördelve - volt még mentőszer? Föl lehetett volna oldatnom fogadalmam alól? - Igen, leányom! - válaszolt a szent atya - lehet még most is! - Késő, nagyon késő! - kiáltott föl. - Meg kell halnom abban a pillanatban, mikor értésemre esett, hogy boldoggá lettem volna! Oh, miért nem ismertem meg előbb e szent aggastyánt. Ma mily boldogságban élhetnék veled, a keresztyén Saktászszaal... vigasztalva, megnyugtatta e magasztos pap által... e vadonban... örökre... oh! az nagy boldogság lett volna! - Csöndesülj meg! - mondtam neki, megragadva a szerencsétlenség kezét - csöndesülj le, hiszen megérjük azt a boldogságot. - Soha! soha! mondtá Atala. - Miért nem? - kérdezém. - Nem tudsz még mindent - kiáltott föl a szűz tegnap... a zivatar alatt... majdnem megtörtem fogadalmamat, s anyámat majd hogy a pokol lángjaiba nem taszítám; már-már rám nehezült átka, már-már hazudtam Isten ellen, ki éltet meg tartotta vala... Midőn remegő ajkaimat csókoltad, nem tudád, nem tudád, hogy a halált öleled! - Oh ég! kiáltott a hittérítő - hát mit cselekedtél, kedves gyermekem? - Bünt követtem el, atyám! - felelé Atala révedező szemekkel -; de csak önmagamat vesztettem el és megmentettem anyámat.

- Mondd tovább! - kiálték iszonyattal telve el.

- Legyen hát! - mondtá ő - előrelátva gyöngeségemet, mióta elhagytam kunyhóinkat, mindig hordoztam magammal... - Mit? - borzadva kérdezém. - Mérget! - kiáltott föl a lelkiatya. - Igen! már szivemben van, válaszolá Atala.

A fáklya kihullott a remete kezéből; én haldokolva rogytam Lopez leánya mellé. Az aggastyán mindkettőnkét átölelt karjaival s a homályban mindhárman zokogása összevegyült egy pillanatig a gyászos halotti ágy fölött.

- Ébredjünk föl, ébredjünk föl! - mondtá csakhamar lámpát gyújtva a bátor szerzetes. - Elvesztjük a legdrágább perczeket; daczoljunk, mint bátor keresztyének, a balsors csapásaival; kötéllel nyakunkban, hamuval fejünkön, vessük magunkat a legmagasabbnak lábaihoz, hogy irgalmát esdjük, vagy végzése előtt meghajoljunk. Talán még van idő. Leányom! tegnap este kellett volna dolgotat velem közölnöd.

- Igen atyám! - mondtá Atala - hiszen kerestelek a mult éjjel; de Isten, hibáim büntetéséül, eltávolított tőlem. Különben minden segély hasztalan lett volna; mert maguk az indiánok, különben mindenféle mérget illetőleg oly ügyesek, nem ismerik annak ellenszerét, a melyet én bevettem. Oh, Saktász! képzeld bámulatomat, midőn láttam, hogy a méreg hatása nem volt

oly rögtöni, mint vártam! Szerelmem megkészszerelte erőmet, lelkem nem tudott tőled oly gyorsan megválni.

Most már nem zokogás volt az, melylyel Atala elbeszélését félbeszakasztám, hanem oly tuláradó kitörése a szenvedélynek, milyenre csak a vadak képesek. Örültem vonaglottam a földön, kezeimet tördelve, karjaimat marczangolva. Az öreg pap csudás gyöngédséggel futott egyikünkötől a másikhoz, ezernyi vigaszt és segílyt pazarolva ránk. Szívének nyugalmában, az évek sulya alatt, tudott ifjú értelmünkhez utat találni szavaival; vallásos ihlettsége még szenvedélyeinknél is gyöngédebb és lángolóbb igéket adott ajakára. Ez a lelki atya, ki negyven év óta áldozta minden napját Isten és emberek szolgálatára e hegyeken, nem juttatja-e eszedbe Izrael égő áldozatait, melyek örökké füstölögtek a magaslatokon, az Úr színe előtt?

Azonban hiába kísérelt meg minden gyógyírt Atala kínjaira. A kimerültség, a bú, a mérge és a minden méregnél halálosabb szenvedély mind egyesültek, hogy elrabolják a vadon e bájos virágát. Este felé borzasztó jelek nyilatkoztak, általános merevültség terjedt el Atala testén, végtagjai hidegülni kezdtek.

- Érintsd meg ujjaimat - szólott hozzám - nem találod-e, hogy már fagyosak? - Nem tudtam mit felelni, hajam fölborzadt az ijedtségtől. Azután folytatá:

- Még tegnap is, szerelmesem! egyetlen érintésed reszketésbe hozott, és most nem is érzem már meg kezedet, alig hallom már hangodat; a barlangban levő tárgyak egymás után enyésznek el szemeim elől. Nem madarak énekelnek-e ott? A nap már bizonyosan közel van lenyugtához, sugárai, oh Saktász! szépen fognak tündökölni a vadonban, sirhalmom fölött!

Észrevevén Atala, hogy szavai könnyárba borítnak bennünket, így szólott hozzánk:

- Bocsássatok meg, jó barátaim; nagyon gyöngé vagyok, de talán majd erősebbé leszek. Mégis meghalni ily ifjan, épen mikor szívem oly életteljes volt! Imádság főnöke! könnyörül rajtam, támogass engem! Hiszed-e, hogy anyám meg lesz elégedve velem és hogy Isten megbocsátja azt, mit elkövettem?

- Lányom! - felelé a jó szerzetes, könnybe lábadt szemeit reszkető csonka ujjával törölgetve, - lányom! egész balsorsod tudatlanságodból származik; vad neveltetésed s a szükséges ismeretekben való járatlanságod veszít el; nem tudtad, hogy mint keresztyén nőnek nem lett vala szabad életedről rendelkezned. Vigasztalódjál, kedves leányom! Isten megbocsát neked szived együgyűségeért. Anyád és azon oktalan hittérítő, ki őt vezérelte, vétkesebbek nálad: ők túlléptek hatalmuk körén, midőn azt a megfontolatlan fogadalmat csikarták ki tőled; de az Úr békéje legyen velök! Ti hárman rettentő példát adtok arra, hogy mily veszélyes a rajongás és vallási dolgokban a fölvilágosultság hiánya. Nyugodjál meg gyermekem! az, a ki a veséket és sziveket vizsgálja, szándékaid szerint ítél meg, melyek tiszták valának, nem pedig cselekedetted szerint, mely kárhuzatos.

- A mi az életet illeti, ha elérkezett a pillanat, hogy az Úrban elaludjál: óh kedves gyermekem, mily keveset vesztesz, elhagyva ezt a világot! Daczára a magánosságnak, melyben éltél, megismerted a búbánatot; hát ha még a társadalom szenvedéseinek lettél volna tanuja; ha kikötve Európa partjain, a fájdalomnak szakadatlan kiáltása ütötte volna meg füleidet, mely azon elvénült földről fölemelkedik! A kunyhó és a palota lakója egyaránt szenved, egyaránt sóhajtozik itt alant. Királynőket láttunk sírni, mint egyszerű asszonyokat; s csodálkoztunk a könnyek sokaságán, mely a királyok szemeiben elfér! Szerelmeden bánkódol-e? Leányom! egy álom eltűnését is sirathatnád annyira? Ismered az emberi szívet s meg tudnád vágyai ingatagságát számlálni? Hamarabb számíthatnád meg a habokat, melyeket a tenger viharok hömpölyget. Atala! az önfeláldozás, a jótét nem örökké tartó kötelek; egy napon talán a jóllakással együtt a csömör következett volna be; a mult számításba sem jött, s csak egy szegény és megutált szövetekezés hátrányai tűntek volna szemedbe. Kétségkívül a legszebb

szerellem azon férfi és azon nő közt volt, kik a teremtmő kezéből jöttek ki. Éden teremtetett számukra, ártatlanok és halhatatlanok valának. Tökélyesek valának testben, lélekben, egészen egymáshoz illettek; Éva Ádámnak, Ádám Évának vala teremtmény. Ha mindamellett is nem tudtak megmaradni e boldog állapotban, melyik emberpár teheti azt ő utánok? Nem fogok szólni az elsőszülött emberek házasságairól, e kimondhatatlan szövetezésekről, a mikor a nővér fivérének volt felesége s a szerellem és a testvéri érzemény egyesülve voltak ugyanazon szívből, s egyiknek tisztasága növelte a másik gyönyöreit.

És mégis mind e szövetezések megzavartattak; a féltékenység föllopózott a pázsítottárra, melyen a kecskegödölyét áldozták; uralgott az Ábrahám sátora alatt, sőt még azon nyughelyeken is, hol a patriarchák annyi örömet élveztek, hogy anyáik halálát is elfeledték.

- Hitegetted volna-e te magadat azzal, gyermekem! hogy szerelmi viszonyodban ártatlanabb és boldogabb vagy, mint e szent családok, melyekből Jézus is leszármazott? Megkimélek a háztartás gondjainak részletezésétől; nem említem a czivódásokat, kölcsönös szemrehányásokat, a nyugtalanságokat s mindazon titkos szenvedéseket, melyek a hitvesi ágypárnáján virrasztanak. A nő fájdalmai megújulnak, valahányszor anyává lesz s már előbb sirva megy férjhez. Mennyi fájdalom van egyetlen újonnszülött elvesztésében, kinek az anya tejet adott és a ki kebelén hal meg! Siralommal volt tele a hegy; semmi sem birta Ráchelt megvigasztalni, mivel fiai nem voltak többé. Ezen, az emberi gyöngéd érzelemmel kapcsolatos keserv oly hatalmas, hogy én láttam hazántól királyoktól kegyelt magas hölgyeket, kik elhagyták az udvart, zárdába temetkeztek el, töredelemnek vetve alá a lázongó testet, melynek gyönyörei nem egyebek fájdalomnál.

- De azt fogod talán mondani, hogy ez utóbbi példák nem illenek rád; hogy a te egész vágyad nem állott másban, mint egy homályos kunyhóban élned szíved választottjával; hogy te nem annyira a házasság élvezetét kerested, mint ama bohóságoknak csábjait, melyet az ifjúság szerelmének nevez. Önámítás, csalkép, hiúság, beteges képzelődés álma! Én is, leányom! ismertem a szív zivatarait; ez a fej nem volt mindig kopasz, sem ez a kebel oly nyugodt, mint a milyennek ma már látszik! Hidd el az én tapasztalataimnak: ha az ember, hajlamaihoz állhatatosan ragaszkodva, szakadatlan táplálni tudna egy szüntelen megújuló érzeményt, akkor az egyedüliség és a szerellem kétségén kívül Istenhez tennék őt hasonlónak; mert ezek a nagy Valóságnak örök gyönyörei. De az ember lelke kifárad s egész teljességében soha sem kedveli sokáig ugyanazon tárgyat. Találkozik mindig egy és más pont, melynél két szív nem érülközik egymással; s e pontok idővel elégségesek arra, hogy az életet elviselhetlenné tegyék.

- Végre, kedves leányom! nagy tévedése az embereknek az, hogy a boldogság álmai közt megfeledkeznek a természetökhöz csatolt halálról; pedig meg kell halnunk. Korábban vagy később, lett légyen boldogságod bármily nagy, elváltozott volna ez a szép arc oly szintelen alakká, milyenné a sír teszi Ádám gyermekeit; még Saktász szeme sem ismerne ki sírtestvéreid közül. A szerellem nem terjeszti ki birodalmát a koporsó férgein túl. Mit mondjak? (oh hiúságok hiúsága!) mit beszéljek a földi barátság hatalmáról? Akarod tudni, kedves leányom, hogy meddig terjed az? Ha egy ember halála után néhány év multán visszajőne a sírból, alig hiszem, hogy örömmel látnák még azok is, kik emlékének sok könnyel adóztak. Oly könnyen szövődnek más kötelékek, oly könnyedén veszünk föl más szokásokat, annyi ingatagság van az emberi természetben, oly csekély fontosságú dolog a mi életünk még barátaink szívében is!

- Mondj hálát azért, kedves leányom! az isteni jóságnak, ki oly jókor kiragad téged e nyomor völgyéből. A fehér köntös és a szüzek ragyogó koronája készül már számodra a felhők fölött; már hallom az angyalok királynéját, a ki magához szólít: Jöjj méltó szolgálóm, jövel galambom, jövel és ülj az ártatlanság trónjára, azon szüzek közé, kik szépségöket és ifjúságukat az

emberiség szolgálatára, gyermekek növelésére s a bűnbánás műveire szentelték! Jövel, rejtélyes rózsaszál és pihenj meg Krisztus ölében. E koporsó, a menyasszonyi ág, melyet magadnak választál, nem fog csalódást szenvedni s égő vőlegényed ölelései soha el nem végződnek!

Mint a nap utolsó sugára lecsöndesíti a szeleket és békét áraszt szét az egeken: úgy csillapította le kedvesem keblének zajgását az aggastyán megnyugtató beszéde. Ezután csupán fájdalommal látszék foglalkozni s azzal, hogy elvesztése miatt érzett bánatomat vigasztalja. Majd azt mondá, hogy boldogan hal meg, ha megigérem, hogy fölszárasztom könnyeimet; majd meg anyámról beszélt és hazámról, s az által igyekezett jelen fájdalomtól elvonni, hogy a régiéket ébresztette föl. Türelem- és erényességre intett.

- Nem lépsz mindig boldogtalan, - mondá - ha ma megkisért is az ég, az csak azért történik, hogy mások bajai iránt fogékonynya tegyen. A szív olyan, oh Saktász! mint az a fajta fák, melyek gyógybalzsamukat csak akkor adják oda az emberek sebeire, ha a fejsze önmagukon is sebet ütött.

Igy szólva, a hittérítő felé fordult, keresvén nála a vigaszt, melyet nekem ő maga nyújtott; így vigasztalva és vigasztalódva, osztogatta és vette az élet beszédét halotti ágyán.

A remete pedig megkétszerezte buzgalmát. Öreg tagjai újra éledtek a keresztyéni szeretet melegétől és szüntelenül gyógyszereket készítve, tüzet élesztve, a fekhelyet igazgatva, csodásan beszélt Istenről és az igazak boldogságáról. A vallás szövéténekét tartva kezében, úgy látszék, mintha világítva menne Atala előtt a síri úton, hogy megmutassa a másik élet csodás rejtjelmeit. Az alacsony barlang el vala telve e keresztyéni kimulás nagyszerűségétől s az ég szellemei bizonyosan figyelemmel tekintettek alá e jelenetre, hol a vallás egymaga viaskodott a szerelem és az ifjuság és a halál ellen.

Ő győzött, ez isteni vallás; diadalát azon szentesült szomorúságon vettük észre, mely szivünkre a szenvedély első kitörései múltán szállott.

Éjfél tájban ismét éledni látszott Atala, annyira, hogy képes volt utánrebegni az imákat, melyeket a szerzetes mondott ágya szélén. Kevés idő múlva felém nyújtotta kezét s alig hallható hangon mondá:

- Utalissi fia! emlékszel-e azon első éjtszakára, melyen engem az *utolsó szerelem* szüzének gondoltál? Sajátságos jóslata sorsunknak! Félbeszakasztá beszédét; de aztán ismét folytatá: - Ha rágondolok, hogy örökre elhagylak téged, szivem oly erőfeszítést tesz újra éledni, hogy csaknem tehetséget érzek magamban, hogy a szerelem hatalmával halhatatlanná legyek. De a te akaratod legyen meg, Istenem! Atala elhallgatott néhány pillanatra; azután újra megszólalt:

- Még csak az van hátra, hogy bocsánatot kérjek tőled azon fájdalmakért, melyeket neked okoztam. Sokat kínoztalak büszkeségem és szeszélyeim által. Saktász! egy kis föld, melyet testemre vetsz, egy egész világot helyez közéd és közém, s megszabadít örökre az én balsorsom terhétől.

- Én neked megbocsátani! - válaszoltam könnyben úszva - nem én vagyok-e az, ki minden szerencsétlenségedet okoztam?

- Barátom! - szólt, engem félbeszakasztva - te nagyon boldoggá tettél engem; ha még egyszer újra kezdhethém az életet, azt a boldogságot, hogy téged kietlen száműzetésben néhány pillanatra szerettelek, elébe tenném egy egész életnek, melyet hazámban nyugalmasan kellene eltöltenem.

Itt elhalt Atala hangja; a halál árnyai szétterültek szemei s ajkai körül; tévedező ujjai valamit igyekeztek megfogni; lassú hangon láthatatlan szellemekhez beszélt. Azután csakhamar a nyakán levő kis feszületet akarta leoldani, azonban erőlködése hasztalan volt; intett tehát nekem, hogy vegyem le én, s egyszersmind mondá:

- Midőn először beszéltél velem, e keresztet keblemen láttad csillogni a tűz fényénél; ez az egyetlen vagyona Atalának. Lopez, az én atyám és a tied is, küldötte ezt anyámnak néhány nappal születésem után. Vedd tőlem ezt örökség gyanánt, testvérem! tartsd meg balsorsom emlékéül. Menhelyet találsz a szerencsétlenek ez Istenénél életed bűja s bánatja közt. Saktász! még egy utolsó kérésem van hozzád. Egyesülésünk rövid lett volna itt e földön; de van ez élet után egy tartósabb élet. Oh, mily szörnyű volna ott örökre elválasztva lennem tőled! Én csupán megelőzlek téged, oda menve ma, s várlak a mennyei országban. Ha szeretted engem, végy oktatást a keresztyén vallásban, mely egyesülésünket előkészítendi. Ezen vallás nagy csodát mível szemeid előtt, mert képessé tesz engem elhagyni téged, a nélkül, hogy kétségbeesés kínjai közt halnék meg. De mégis, nem kívánok tőled Saktász! egyszerű ígéreten kívül egyebet; nagyon is jól tudom, hogy mit tesz az eskü, mintsem hogy arra akarnálak kérni. Egy ily fogadalom talán elzárna valamely nőtől, boldogabbtól, mint én valék... Oh anyám, bocsáss meg lányodnak! Oh szent Szűz! ne öntsd ki reám haragodat! Ismét visszaesem gyöngeségembe s eltérítem tőled gondolataimat, melyek pedig egyedül téged illetnek, oh én Istenem!

Fájdalomban roskadozva ígértem meg Atalának, hogy egykor a keresztyén hitre térendek. E látványra fölemelkedett a remete, átszellemült arczczal s karjait a barlang boltozata felé terjesztve mondá:

- Idején van, hogy Istent segítségül hívjuk!

Alig hangoztatá el e szavakat, midőn valami természetfölötti hatalom kényszerített térdre esnem és fejemet Atala ágyának lábához hajtanom. A pap fölnyitott egy rejtett szekrényt, melyben selyemfátyollal leplezett arany-kehely volt elzárva. Leborul és áhitatosan imádkozik. A barlang egyszerre csak világossággal tetszék eltelni; angyalok éneke és mennyei hárfák zengése volt hallható a légben; és midőn a remete a szent edényt a sekrestyéből kivette, azt hittem, hogy Istent látom előjönni a hegy öléből.

A pap fölnyitá a kelyhet, két ujjá közé hófehér ostyát vesz, s titokzatos szavakat hangoztatva, Atalához közeledik. A szent leány magánkívül feküdt, szemeit égre emelte. Minden fájdalom megszűntnek látszék, egész élete szája körül gyült össze, ajkai félig megnyitak s imádattal fogadják be a titokzatos kenyérben rejlő Istent. Azután egy kis gyapotsomót mártott a kegyes aggastyán szentelt olajba s megkeni azzal Atala homlokát: egy pillanatig figyelemmel tekinti a haldokló leányt s hirtelen ez erőteljes szavakban kiáltott föl:

- Indulj, keresztyén lélek! menj és egyesülj teremtődde!

Ekkor fölemelvén lecsüggedt fejemet s megpillantván az edényt, melyben a szentelt olaj volt, kérdém:

- Atyám! visszaadja az a gyógyszer Atalának az életet?

- Igen, fiam! - mondá az aggastyán keblemre dőlve - igen, az örök életet!

Atala kiszenvedett.

Az elbeszélés kezdete óta e helynél másodizben volt kénytelen Saktász beszédét félbeszakasztani. Könnyei megáradtak, hangja csak tördelt szavakat rebegett. A világtalan törzsfőnök föltárta mellét s Atala feszületét vontá elő.

- Ime itt van - szólalt meg, záloga annyi viszontagságnak. Oh René, oh fiam! te látod azt, én nem. Mondd meg, hogy annyi év múltán nem barnult-e meg ez arany? Nem látod-e rajta könnyeimnek nyomát? Nem tudnád-e rajta megismerni azt a helyet, hol ama szent nő megilleté ajkaival? S hogyan van az, hogy Saktász még mindeddig nem lett keresztyénné? A világi eszély vagy hazafiúság miféle ledér okai tartották vissza őseinek tévhitében egész mostanáig? - kérdehetné. Nem, nem is akarok már tovább késedelmezni. A föld is fülembe kiáltja már: Mikor térsz már meg a sírba, mire várakozol még, hogy amaz isteni vallást fölvedd!... Oh föld! nem sokáig kell már rám várakoznod: mihelyt Istennek egy szolgája megifjítandotta ez bútól-bánattól megöszült főt, reményilem, hogy elköltözhetem, Atalával egyesülendő... De végezzük be, a mi még történetem elbeszéléséből hátra van.

A temetés.

- Nem is kísérlem ma meg, oh René! előtted azt a csüggetegséget festeni, mely lelkemet akkor elfogá, midőn Atala utolsó sóhaját kilehelte. Több melegség kellene ahhoz, mint a mennyi most már az én lelkemben megmaradt; szükséges volna, hogy szemeim újra meg tudjanak nyilni a nap előtt, számon kérendők tőle a könnyeket, melyeket világánál elsírtam. Igen, ez a hold, mely most fejünk fölött ragyog, előbb fárad el Kentucky vadonait elárasztani fényével; igen, ez a folyam, mely most csónakunkat viszi, előbb reked meg hullámfolyásában, mintsem az én könnyeim megszűnnének ömölni Ataláért! Két teljes napig érzéketlen voltam a remete szavai iránt. E kitűnő férfiú, fájdalomaimat csillapítani akarván, nem a föld hiú vigaszaival élt, hanem elégnek tartá annyit mondani:

- Fiam! ez volt Isten akarata! s aztán karjaiba zárt. Soha sem hittem volna, hogy a keresztyéni megnyugvás e néhány igéjében annyi vigasztalás fekszik, ha magamon nem tapasztalom.

Isten öreg szolgájának gyöngédsége, kenetessége s változhatlan béketürese megtörték utoljára fájdalomam makacsságát. Szégyeltem, hogy őt búsítottam.

- Atyám! - szólék hozzá - ez már nagyon sok; egy fiatal ember szenvedélyei ne zavarják meg a te napjaid békéjét. Engedd elvinnem menyasszonyom földi maradványait, hadd temessem el a vadon valamely szögletében, s ha arra leszek kárhóztatva, hogy tovább éljek, igyekezni fogok méltóvá tenni magamat az örökkévaló menyegzőre, melylyel Atalám biztatott.

Bátorságom e nem remélt visszatértén örömtől reszketve kiáltott föl a jó atya:

- Oh Jézus Krisztus vére, isteni tanítóm vére, ebben a te munkádra ismerek! Te bizonynyal megmented ezt a fiatal embert! Istenem! végezd be művedet. Add vissza e felháborodott lélek békéjét s ne hagyj nála meg egyebet szerencsétlenségéből, csupán annak alázatos és üdvös emlékezetét!

Lopez leányának holttestét azonban nem engedte át nekem a jámbor férfiú; hanem ajánlotta, hogy hívjam meg ujontérített hiveit, hogy egész keresztyéni pompával temethessük el, a mit meg én vonakodtam elfogadni.

- Atala balsorsa és erényei - mondtam - ismeretlenek voltak az emberek előtt; sírja is, kezeink által titokban ásatva, hadd osztozzék ez ismeretlenség sorsában. Abban egyeztünk meg, hogy másnap virradatkor elindulunk, Atalát ama természetes hid ive alá, a *halál ligetének* bejáráshoz temetni el. Elhatároztuk azt is, hogy az éjet imádkozásban töltendjük e szent leány teste mellett.

Este felé átszállítottuk a drága tetemet a barlang egy nyílásához, mely északra szolgált. A remete begöngyölte az európai vászondarabba, melyet anyja szőtt vala; az volt egyedüli vagyona, mely hazájából rámaradt s régi idő óta saját temetkezésére tartogatta. Ott feküdt Atala hegyi érőke-pázsiton; lábai, feje, vállai s keblének egy része leplezetlenül voltak. Fürtjei közt magnolia-rózsa hervadozott... ugyanaz, melyet én tettem volt szűzi ágyára, hogy termékenységet szíjon be róla. Ajkai, két nap óta leszakasztott rózsabimbóhoz hasonló, epedni és mosolyogni látszának. Ragyogó fehérségű orczáin néhány kékes ér tünt föl. Szép szemei csukva valának, szemérmes lábai egymáson keresztbe téve, alabástrom-kezeiben szíve fölött egy ébenfafeszületet tartott; fogadalmi jelvénye nyakán csüngött. Úgy tetszett, mintha a méla bú angyala és az ártatlanság, meg a sír kettős szendere bővölte volt el; soha sem láttam valami mennyeeibbet! A ki nem tudja, hogy ez a fiatal lány előbb az élet világának örült, az alvó szüzesség szobrának hitte volna őt.

A szerzetes nem szűnt meg egész éjjel imádkozni. Én némán ültem Atalám ravatala fejénél. Hányszor hordoztam szunnyadozása alatt térdeimen ezt a kecses főt! Hányszor hajoltam föl, hogy halljam és beszíjam lehelletét! Most semmi nesz nem szállt föl mozdulatlan kebléből s hiába vártam szépem ébredését!

A hold odakölcsonozte halovány fáklyáját e szomorú virrasztáshoz. Fölkelt az éj közepén, mint fehér Vesta-szűz, ki sirni megy társnője koporsójához. Nemsokára közölte az erdővel a méla bűnnek azt a nagy titkát, melyet annyira szeret a vén fenyőknek és a tenger ódon partjainak elregélni. A lelki atya köszöniként a szentelt vízbe mártott egy virágos faágat; azután a nedves galyat megrázva, beillamozta az éjet az ég balzsamával. Olykor egy régi, Jób nevű költő verseit énekelte ószerű dallamon:

«Elenyésztem, mint a virág! megszáradtam, mint a mező füve.

Miért is ád Isten a nyomorultnak világosságot és életet a keseredett szíviűeknek!»

Így énekelt az öreg. Mély és dallamos hangja hullámozva szállt a vadon csöndjébe. Isten és a sír nevét kiáltozta minden visszhang, minden patak, minden berek. A virginiai galamb bűgása, a hegyi folyó zuhogása, az utazókat hívogató harang csöngése, mind belevegyült e gyász-énekbe és úgy tetszett, mintha a *halál ligetében* az elhunytak távoli kardalát hallanám, mely a remete hangjára felelget.

Ezalatt arany-csík szegélyezte keletet. Karvalyok kiáltoztak a sziklákon; a nyest bevonult ismét a szilfa odvába. Ez jelül szolgált Atala temetésére. Vállamra emeltem a holttestet; a remete, kezében ásóval, előttem ment. Elkezdtünk lefelé szállani szikláról-sziklára; az öregség és a halál egyaránt lassították lépteinket. Azon kutya láttára, mely fölhalált bennünket az erdőben és a mely most vigan szökelve más ösvényen járt előttünk, könnyekbe törtem ki. Atala hosszú fürtjei a reggeli szellőben lengedezve, olykor aranyfátyolként borultak le szemeim elé; olykor görnyedezve terhem sulya alatt, kénytelen voltam letenni a szirtek mohára; leültem mellé új erőt meríteni. Végre megérkeztünk a fájdalmas emlékü helyre; leszállottunk a hid boltíve alá. Oh fiam! látnod kellett volna azt, hogy miként térdel egy fiatal vadember és egy öreg remete egymással szemközt a vadonban, kezeikkel sirt ásva egy szegény leánynak, kinek teste ott közelben volt kiterítve egy patak kiszáradt medrében!

Midőn munkánk be lőn végezve, leszállítottuk szép virágomat agyagsírjába. Oh! másnemű ágyat reménytettem én egykor az ő számára készíteni! Azután egy kevés porhatag földet vettem kezembe s rémséges némaságban utoljára függesztettem szemeimet Atalám arczára. Majd elkezdtem a tizenhatsz év látta homlokot beborítani az örök szunnyadás göröngyeivel: egymásután tünedeztek el menyasszonyom vonásai; kellemei elrejtőztek az örökkévalóság leple alá; keble kilátszott még egy ideig a fekete föld közöl, mint fehér lilium a sötétlő agyagból.

- Lopez! - kiálték föl - nézd, hogyan temeti el fiad leányodat! - s azután egészen betakartam Atalát az örök szunnyadás göröngyeivel...

Visszatértünk a barlanghoz s én közöltem a hittérítővel szándékomat, hogy véglegesen nála akarok letelepülni. A szent férfiú, ki oly csudásan ismerte az emberi szívet, kitalálta gondolatomat és fájdalomom önző cselvetését. És azt válaszolta nyilatkozatomra:

- Saktász, Utalissi fia! míg Atala élt, én magam sürgettelek, hogy maradjatok nálam; de most megváltozott sorsod, te tartozol magaddal hazádnak. Hígy nekem fiam! a fájdalom nem örökké tartó, előbb vagy utóbb véget kell érnie, mert az emberi szív véges; ez a mi nagy nyomorúságunk: nem vagyunk képesek hosszú ideig még csak boldogtalanok sem lenni. Térj vissza a Mississippire, menj megvigasztalni anyádat, ki azóta mindennap megsiratott és a kinek szüksége van ápolásodra. Oktatassd magad Atalád vallásában, ha alkalmat találsz hozzá és tartsd emlékedben, a mit neki ígértél, hogy erényes és keresztyén léssz. Én itt örködni fogok az ő sírja fölött. Menj fiam! menj. Isten, nővéred szelleme s öreg barátod szíve veled fognak lenni.

Ezek voltak a szikla lakójának szavai; tekintélye sokkal nagyobb, bölcsesége sokkal mélysegebb volt szememben, mintsem hogy ne engedelmeskedtem volna neki. Másnap elhagytam tiszteletreméltó gazdámat; ő szívére ölelve engem, utolsó tanácsaival, utolsó könnyeivel ajándékozott meg. Elmentem a sírhoz; meg voltam lepetve, hogy egy kis keresztet láttam rajta, mely úgy emelkedett a halott fölött, mint az elsüllyedt hajó árbocza kimagaslik a habokból. Rájöttem mindjárt, hogy a remete volt már ott éjjel, imádkozni a sír fölött: barátságának és kegyességének e jele ismét megindította könyeim árját. Csaknem kísértetbe jöttem, hogy újra fölnyissam a sírgödört és meglássam még egyszer hőn szerettemet; de mégis visszatartott bizonyos vallásos félelem. Leültem a még újdonsírhantokra. Egyik könyökömet térdemre támasztva, fejemet kezemre hajtva, bánatos merengésbe merültem el.

Oh René! ott gondolkoztam először komolyan napjaink hiábavalóságán - s terveink még nagyobb hiúságán. Oh gyermekem! ki nem gondolkozott már azokról? Olyan vagyok már, mint a vén szarvas, melyet a sok tél megöszített; éveim a varjú éveivel vetekednek; és mégis annyi fejemre tódult napok daczára, oly hosszú élettapasztalás mellett, nem találtam embert, ki boldogságának álmaiban nem csalatkozott; szívet, mely valami titkos sebet ne hordozott volna. A látszólag legvidámabb szív is hasonlít az Alachua pusztaság természetes kútjaihoz: fölszíne nyugodt és tisztának látszik, de ha a medence mélyére tekintesz, ott egy nagy krokodilt veszesz észre, mely a kút vizéből táplálkozik.

A fájdalom e helyén láttam a napnak felköltét, lenyugtát; másnap a gólya első kelepelésekor készültem elhagyni a szent sírt. Ugy indultam el tőle, mint határkötőtől, a honnan kezdve az erény pályájára akartam lépni. Háromszor szólítottam még elő Atala szellemét; háromszor felelt vissza a vadon nemtője a hidnak most már gyászos boltíve alól. Üdvözlétet intettem aztán kelet felé és épen megpillantottam távol a hegy ösvényein a remetét, ki bizonyosan valamely szerencsétlennek kunyhója felé igyekezett. Térdre hullva, karjaimmal ölelve a sírhalmot, fölkiáltottam:

- Pihenj békén ez idegen földben, te nagyon boldogtalan leány! Szerelmed, száműzetésed, halálod jutalmául mindenki elhagy, íme még Saktász is!

Könyekkel áztatva hantjait, elváltam Lopez leányától; elbujdostam azon helyről, hagyván a természet csudás emlékművének alján még fonszegebb emléket: az erény alacsony sírhalmát.

UTÓHANG.

Saktász, a natsez nemzetségbeli Utalissi fia beszélte el e történetet az európai Renének. Az apák áthagyományozták azt gyermekeikre s én, ama távoli földek utazója, elbeszéltem itt hiven, a mít abból az indiánok velem közöltek. A vadászó nép és a földművelő nép rajzát láttam én ez elbeszélésben; aztán a vallást az emberek első törvényhozójaképen; a tudatlanság s vallási rajongás veszélyeit, ellentétben a világossággal, a keresztyéni szeretettel és az evangéliom valódi szellemével; végre a keresztyénség diadalát a leghevesebb szenvedély- és a legrémítőbb félelem fölött: a szerelem és a halál fölött.

Midőn egy sziminól indián beszélte el nekem e történetet, igen tanulságosnak és tökéletes szépségűnek találtam azt; mert a vadon pazar virányát, a kunyhói élet kellemeit, a fájdalom ecsetelésének egyszerűségét úgy tudta előtenni rajta, a mint én bizonyára nem dicsekedhetném, hogy mindazt vissza tudtam volna adni. Egy körülmény azonban még titok maradt előttem. Kérdeztem, hogy mi lett Aubry atyából? és senki sem tudta megmondani. Nem is tudtam volna soha meg, ha a gondviselés, mely mindent vezérel, föl nem fedezte volna előttem ezt is. A dolog következőleg történt.

Összejártam a Mississippi partjait, melyek egykor déli határát képezték Uj-Francziaországnak s kíváncsi voltam meglátni északon e birodalom második csudáját, a Niagara zuhatagot. Közelébe érkeztem már e vizomlásnak az agonnonsionik¹⁰ régi országába, midőn egy reggel, rónaságon menve keresztül, szemembe tünt egy nő, a mint egy fa alatt ülve, térdein holt gyermeket tartott. Csöndesen közeledtem a fiatal anyához s ezen szavakat hallám, hogy mondá:

- Ha köztünk maradtál volna, kedves gyermekem! mily kecsesen feszítette volna kezed az ijat! Karod megfékezte volna a dühöngő medvét, s a hegy ormán futtában fogtad volna el az őzet. Fehér hermelinje a sziklának! miért mégy el ily fiatalon a lelkek országába? Hogyan fogsz ott élni? Atyád nincs ott, hogy téged vadászsákmányából tápláljon. Fázni fogsz s egy szellem sem takargat be vadbőrökkel. Oh! nekem is sietnem kell már utánad menni oda, hogy danákat énekeljek és emlőimet nyujtsam neked.

És az ifjú anya reszkető hangon dalolt; gyermekét térdein hintázta, anyai tejjel nedvesítette ajakát s pazarolta a halálra mindazon kedveskedést, melyet csak az életnek szoktunk szentelni.

Ez a nő, fiának holttestét indián szokás szerint egy fa ágára téve akarta kiszárítani, hogy azután atyáinak sírjába szállítsa el. Levetköztette tehát a csecsemőt s néhány pillanatig annak szájára lehelve mondá:

- Fiam lelke, kedves kis lélek! atyád egykor egy csókkal teremtetted téged ajkamon; oh, az én csókjaim nem birnak második születést adni neked!

Azután leleplezte keblét s oda ölelte a fagyos tetemet, mely az anyai sziv tüzétől újra éledt volna, ha Isten vissza nem tartja magánál a leheletet, mely az életet adja.

Fölkelt s szemeivel kutatótt egy fát, melynek ágaira feltehesse gyermekét. Piros virágú, ápiosz-füzérrel diszített jávorfát választott ki, mely édes illatot árasztott el. Egyik kezével lehajtotta annak alsó ágait, másikkal ráhelyezte a holttestet; azután kibocsátván a galyat kezéből, visszalendült az eredeti állásába s magával vitte az illatos lomb közé rejtett ártatlanság hulláját.

Oh, mily megindító ez az indián szokás! Láttalak titeket elkietlenült mezőiteken Crassus és Caesar pompás emlékei! s többre becsülöm nálatok a vadaknak e légi sírját, ezen virág és zöld lombozatból épült siremlékeket, melyeket a méh körülrajong, melyeket a lágyszellő ringat,

¹⁰ Irokéz indiánok.

melyeken fészket rak a csalogány s kesergő dallamát hallatja róla. Ha a fiatal leány teteme az, melyet szeretőjének keze a halál fájára felfüggesztett; ha szeretett gyermek földi maradványai azok, melyeket az édes anya a kis madarak szállásán helyezett el: akkor e szokás bájos volta még kétszeresen feltűnik. Közelegettem a nőhöz, ki a jávor alatt sóhajtozott, fejére tettem kezemet s háromszor kiáltottam föl fájdalmasan. Azután, a nélkül, hogy hozzá szólnék, elővettem egy galyat s mint ő, hajtottam a rovarokat, melyek a gyermek holttestét körülzsibongották. Óvakodtam azonban egy szomszédos ágon ülő galambot fölrebenteni. Az indián nő mondá ehhez irányozva szavait:

- Kis galamb, ha nem vagy fiam kiröpült lelke, akkor bizonyosan anya vagy, ki fészke elkészítéséhez valót keres. Végy ebből a hajból, melyet én már ugysem mosok többé: végy ebből s készíts ágyat belőle kicsinyeidnek s tartsa meg őket a Nagy Szellem számodra!

Azalatt örömeben sirva fakadt a fiatal anya, midőn nekem idegennek figyelmességemet észrevette. Míg így foglalkozánk, egy fiatal ember közeledett felénk és mondá: - Celuta leánya! vedd le gyermekünket, nem időzünk itt hosszasan s hajnal hasadtakor tovább indulunk. Akkor megszólaltam én is: - Testvér! kék eget, sok őzet, hódbőr-köpenyt és reményt kívánok neked. Nem e pusztára való vagy te? - Nem, válaszolt az ifjú férfi, mi honvesztettek vagyunk s keresünk más hazát. - Ezt mondva, mellére csüggesztette fejét a harcos s íjának végével a virágok fejét csapkodá. Láttam, hogy szomorú háttere van ennek a történetnek s hallgattam.

A nő levette fiát a fa ágáról s átadta férjének, hogy vigye. Azután kérdém: - Megengeditek-e, hogy ez éjjel tüzeteknél melegedjem? - Nincs nekünk kunyhónk, válaszolt a harcos, ha velünk akarsz jöni, mi a zuhatag szélén ütünk tanyát. - Nagyon jól van! - viszonzám s együtt keltünk útra.

Nem sokára megérkeztünk a zuhatag szélére, mely borzasztó bömböléssel adott hírt magáról. A Niagara folyó képezi azt, a mint az Erie tóból kijön és az Ontarió tóba ömlik; függélyes magassága száznegyvennégy lábat tesz. Az Erie tótól kezdve egészen az esésig meredek lejtőn fut le a folyó s a zuhanás pillanatában kevésbbé mondható folyónak, mint inkább tengernek, melynek áradata egy mélység tátongó szája felé tolong. A zuhatag két ágra szakad s patkó-alakú kanyarodást tesz. A két vizomlás közé egy kimosott aljú sziget nyúlik be, mely a rajta levő fákkal mintegy függ a hullámok zavart zürje fölött. A folyó tömege, mely délre zuhan alá, roppant hengerré gömbölyül össze, azután hőszyneképen bontakozik szét s mindenféle színben csillog a napon; az, mely keletre esik le, rémletes sötétségbe hömpölyög alá; az özönvíz egyik oszlopának lehetne nevezni. Ezer szivárvány görbül és keresztezi egymást az örvény fölött. A víz, megütközve a rázkódó szirten, tajtékzó sugárookban fecscsen vissza, melyek az erdők magasságáig emelkednek, mint valamely roppant égés füstje. Fenyvek, vad diófák, kisérteties alakú sziklák diszítik a jelenetet. Légáramlástól megragadott sasok kóvályogva szállanak le az örvény sodrába; a falánk borz fölakasztja magát hajlékony farkánál fogva valamely lecsüggő ág végére, hogy az örvényből a jávorgim és medve szétzuzott hulláit kihalászhasa.

Mialatt én borzalommal vegyes gyönyörrel szemléltem e látványt, az indián nő és férje ott hagytak. Kerestem őket, fölfelé menvén a zuhatagtól a folyó mellett s rájuk találtam egy oly vidéken, mely gyászukkal egészen összhangzó vala. Ott voltak ledőlvén a fűre, társaságukban néhány öreg ember s mellettök állatbőrökbe göngyölt emberi csontok valának. Csudálkozva mindazon dolgokon, melyeket néhány óra óta láttam, leültem a fiatal asszony mellé s kérdém tőle: - Mit jelent mindez, kedves hugom? - Mire ő válaszolt: - Testvér! ez itt a hazai föld, ezek itt őseink hamvai, melyek a számkivetésbe kísérnek bennünket. - És, válaszolék én, hogyan jutottatok ily szomorú sorsra? Celuta leánya ezt felelé: - Mi vagyunk a natsez-törzs utolsó maradványai. Azon mészárlás után, melyet a francziák nemzetünkön elkövettek, véreik

halálát megboszulandók, azok, kik közölünk a győzők kezéből megmenekültek, a szomszéd csikassza-törzsnél találtak menhelyet. Ott elég sok ideig maradtunk nyugodtan; de hét hóval ezelőtt a virginiai fehérek elfoglalták földeinket, mondván, hogy nekik azt egy európai király adta. Fölsóhajtottunk az égre s aztán fölszedtük apáink csontjait s a sivatagon keresztül vettük útunkat. Útközben lebetegedtem; és mivel a bánat miatt tejem rossz volt, gyermekem meghalt tőle. - Ezeket mondván, megtörülte szemeit a fiatal anya fürtjeivel; én is sirtam.

Csakhamar újra megszólítám: - Húgom! imádjuk a Nagy Szellemet, minden az ő rendelkezéséből történik. Mindnyájan utazók vagyunk, apáink is szintazok voltak, mint mi; de van egy hely, hol majd megpihenünk. Ha nem félnék, hogy nyelvem oly könnyen pergőnek fogod találni, mint a fehér emberé lenni szokott, megkérdeném tőled, hogy nem hallottad-e Saktásznak, a natsez-törzsbelinek valaha hírét? - Ezen szavakra egy pillantást vetett rám az indián nő és kérdé: - Ki beszélt neked Saktászról? - Én válaszolám: - A bölcsesség szelleme. - Az indián nő folytatta: - Elmondom, a mit tudok, mert te elűzted a legyeket fiam testéről és mert szép szavakat mondtál a Nagy Szellemről. - Én az európai René leányának vagyok leánya; Renét Saktász fiává fogadta. Saktász, ki fölvette a keresztséget és René, az én szerencsétlen nagyatyám, ama mészárlásban veszték el. - Az ember mindig csak egyik fájdalomból a másikba jut, - mondtam én, fejemet lecsüggesztve. - Talán Aubry atyáról is tudnál valami tudósítást mondani? - Ő sem volt szerencsésebb Saktásznál, - monda az indián nő. A cherokézek, a francziák ellenségei, berontottak a térítő telepre; a harang hangja kalauzolta őket oda, mely mindig szólott az utasok hívogatására. Aubry atya meg tudott volna menekülni, de gyermekeit elhagyni nem akarta s mellettök maradt, hogy példájával bátorítsa őket a halálban. Nagy kínzások közt égették meg, nem tudtak tőle kicsikarni egy jajkiáltást sem, mely szégyent hozott volna istenére, gyalázatot hazájára. Kínhalála között sem szűnt meg hóhéraiért imádkozni s részt venni az áldozatok sorsában. Hogy a gyöngeségnek valamely jelét csikarhassák ki a cherokézek tőle, hozzá vezettek egy keresztyén indiánt, kit borzasztólag megcsonkítottak. De mennyire bámultak el, midőn látták, hogy a fiatal ember térdre hull és csókolja az öreg remete sebeit, ki neki mondá: - Gyermekem! angyaloknak és embereknek tettünk ki látványúl. - A dühöngő indiánok erre izzó vasat merítettek torkába, hogy tovább ne beszélhessen. Akkor aztán, nem tudván többé vizgasztalni az embereket, kilehelte lelkét.

- Azt mondják, hogy a cherokézek, bármennyire megszokták is a vadak állhatatos türesét látni, mégis megvallották, hogy Aubry atyának alázatos bátorságában volt valami, a mit ők még addig nem ismertek, a mi minden földi bátorságot felülmúlt. Többen közülük, megrendülve az ily halál látása által, keresztyénekké lettek.

- Nehány évvel azután, midőn Saktász a fehérek földéről visszatért és az imádság főnökének szerencsétlen végét megtudta, elment oda, hogy az öreg remete és Atala hamvait összeszedje. Megérkezett azon vidékre, hol a térítőtelep feküdt, de alig tudott ráismerni arra. A tó kiöntött és a róna mocsárrá változott vala; a természetes hid leszakadván, romjai alá temette Atala sírját és a halál ligetét. Sokáig bolyongott Saktász ezen helyeken; meglátogatta a remete barlangját és telve találta azt szeder- és málnabokorral s benne egy szarvas-tehén szoptatta borját. Leült a köre, melyen egykor halottja mellett virasztott s hol most csak a vándormadár szárnyából kihullt néhány tollat vett észre. Mialatt itt sírt, a hittérítő szelidített kigyója csúszott elő egy szomszédos bokorból s összekanyarodott lábai előtt. Saktász fölvette s keblén melengeté meg ezen hű barátot, ki egyedül maradt meg a romok között. Többször beszélte Utalissi fia, hogy az éj beálltával úgy rémlett előtte, mintha Atala és Aubry atya árnyait látná a szürkület ködéből kiemelkedni. E látományok vallásos borzadálylyal és szomorú örömmel töltötték el lelkét.

Miután hasztalanul kereste nővérének és a remetének sírját, már elhagyni készült e helyeket, midőn a barlang szarvasünője szökelve el kezdett előtte futni, és a hittérítői telep keresztye

előtt állt meg. Ez a kereszt most félig vízzel volt körítve; fáját megrágta a moh s a pusztá pelikánja szeretett szuette ágaira leszállani. Saktász azt következtette, hogy a hálás szarvas bizonyosan egykori gazdájának sírjához kalauzolta őt. Ásni kezdett be azon darab szirt alá, mely hajdan oltárul szolgált s ott ráakadt egy férfi és egy nő hamvaira. Nem kételkedett most már, hogy lelki atya és a szűz csontjai azok, melyeket talán angyalok temettek e helyre; begöngyölte azokat medvebőrbe, visszajött hazájába, hozván a drága maradványokat, melyek a halál tegzeként zörögtek vállain. Éjenként azokra hajtá le fejét s szerelemről és erényről álmodozott. Oh idegen! most itt láthatod azon hamvakat, maga Saktásznak poraival egyben.

A mint az indián nő bevégezte szavait, én fölkeltem, oda járultam a szentesült hamvakhoz s némán borultam le előttük. Azután gyorsan siettem el onnan s fölkiálték: - Így mulik el minden a földön, a mi jó, erényes és érzelemben gazdag volt! Ember! te csupán gyorsan tűnő árnykép, kínos álom vagy. Csak szerencsétlenség által jöttél létre, csak lelked szomorában, gondolatod örökös búskomorságában vagy valami!

Ez eszmék foglalkodtattak egész éjjel. Másnap viradatkor elhagytak vendégszerető társaim. A fiatal harcosok nyiták meg a menetet, s a nők zárták be; amazok a szent ereklyékkel voltak megrakodva, emezek kisdedeiket vitték; az aggok lassan lépdeltek középen őseik és ivadékaik közt, az emlékezet és remény közt, az elvesztett haza és az új hon közt. Oh, mennyi könny ömlik el, midőn az ember szülőföldét ekként hagyja oda, midőn a száműzetés halmának tetejéről utolsó pillantást vet a födélre, mely alatt felnövekedett, a kunyhó folyójára, mely a haza pusztult mezőin át szomorún folytatja futását!

Boldogtalan indiánok, kiket az új világ pusztáin láttalak bolyongani őseitek hamvaival, ti kik nyomortok daczára vendégszeretettel voltatok irántam! nem tudnám azt ma meghálálni nektek; mert én is bolyongok, mint ti, az emberek kényére hagyatva; és mint ti, nem vagyok oly szerencsés száműzetésemben: én nem hoztam el magammal atyáim csontjait.¹¹

¹¹ Chateaubriand, mint a francia nemesség tagja, a nagy forradalom kitörése után kénytelen volt hazájából elmenekülni; Észak-Amerikába ment s ott maradt 1792-ig. Erre van célzás az utolsó sorokban.